

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування факультету)

Психологія
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему Соціально-психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку в
умовах прифронтової зони
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу,
групи СН-113 м

Спеціальності 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Психологія

ГРУШКО Ю.О.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник КОВАЛЬ В.О.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент КОВАЛЬ В.В.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« 29 » _____ серпня 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

ГРУШКО Юлія Олексіївна

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Соціально-психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони
керівник проєкту (роботи) кандидат педагогічних наук, доцент Коваль Владислав Олександрович

(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «02» вересня 2024 року № 358

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 105 сторінок, 38 джерело, 3 рисунки, 32 таблиці, 3 додатки.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) було реалізовано ряд завдань: здійснено теоретико-методологічний аналіз поняття «соціально-психологічний супровід»; розкрито психологічний зміст життя в прифронтовому місті для молодших школярів, та його вплив на навчання; проведено емпіричне дослідження; зроблено аналіз результатів дослідження; розроблено соціально- психологічну програму.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) рис 2.1. Рівні тривожності по методиці Спілберга-Ханіна (у %); Рис. 2.2. Симптоми ПТСР у дітей (у %); Рис.2.3. Розподіл учасників за віком та статтю; табл. 1.1. Компоненти соціально-психологічного супроводу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; табл. 1.2. Методологічні підходи до соціально-психологічного супроводу; табл. 1.3. Психологічні механізми соціально-психологічного супроводу; табл. 1.4. Корекційні стратегії психологічного супроводу; табл. 1.5. Компоненти соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку; табл. 1.6. Методи психологічної підтримки дітей

молодшого шкільного віку; табл. 1.7. Приклади психологічних технік підтримки молодших школярів; табл. 1.8. Діагностичний інструментарій вивчення психологічних особливостей молодших школярів; табл. 1.9. Психологічні прояви травматичного впливу у молодших школярів; табл. 1.10. Методи психологічної підтримки молодших школярів; табл. 2.1. Рівні тривожності дітей молодшого шкільного віку; табл. 2.2. Ефективність корекційної програми; табл. 2.3. Розподіл учасників дослідження за віком та статтю; табл. 2.4. Показники тривожності дітей; 2.5. Симптоми посттравматичного стресового розладу; табл. 2.6. Ефективність програми соціально-психологічного супроводу; табл. 2.7. Розподіл рівнів тривожності дітей молодшого шкільного віку; табл. 2.8. Симптоми посттравматичного стресового розладу; табл. 2.9. Психологічні особливості дитячого посттравматичного стресового розладу; табл. 2.10. Ефективність психокорекційної програми; табл. 2.11. Розподіл учасників дослідження за віковими групами; табл. 2.12. Показники психоемоційного стану дітей; табл. 3.1. Моніторинг психологічного стану особистості; табл. 3.2. Форми психологічної освіти; табл. 3.3. Програма підвищення якості психологічної підтримки; табл. 3.4. Діагностичний інструментарій програми супроводу; табл. 3.5. Структура корекційно-розвивальних занять; табл. 3.6. Діагностика пізнавальних процесів молодших школярів; табл. 3.7. Структура корекційної програми "Впевнений учень"; табл. 3.8. Зміст розвивальних занять; табл. 3.9. Програма емоційного розвитку; табл. 3.10. Підсумкові результати впровадження програми; табл. 3.11. Структура програми соціально-психологічного супроводу.

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	КОВАЛЬ В.О., в.о.зав.кафедри	23.09.2024	06.10.2024
2	КОВАЛЬ В.О., в.о.зав.кафедри	07.10.2024	20.10.2024
3	КОВАЛЬ В.О., в.о.зав.кафедри	21.10.2024	27.10.2024
Нормок-ь	КОВАЛЬ В.О., в.о.зав.кафедри	02.12.2024	04.12.2024

7. Дата видачі завдання «29» серпня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проект(роботу)	29.08.2024	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерел на дипломний проект (роботу)	30.08.2024	
3	Затвердження теми	02.09.2024	

4	Складання змісту	20.09.2024	
5	Виконання першого розділу	23.09.2024	
6	Виконання другого розділу	07.10.2024	
7	Виконання третього розділу	21.10.2024	
8	Формування висновків	28.10.2024	
9	Перевірка роботи керівником	01.11.2024	
10	Оформлення дипломного проєкту(роботи)	04.11.2024	
11	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	08.11.2024	
12	Попередній захист дипломного проєкту(роботи)	11.12.2024	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.2024	
14	Одержання відгуку та рецензії	13.12.2024	
15	Захист дипломної роботи	22.01.2025	

Студент(ка) _____ Юлія ГРУШКО
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи) _____ Владислав КОВАЛЬ
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 105 с., 32 табл., 3 рис., 38 дж., 3 дод.

Об'єкт дослідження: Процес соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку, які проживають у прифронтовій зоні.

Предмет дослідження: Зміст, форми та методи соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони як засобу забезпечення їхньої успішної адаптації та психологічного благополуччя.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективності системи соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку, які проживають у прифронтовій зоні, для забезпечення їхньої успішної адаптації та психологічного благополуччя в умовах постійної небезпеки.

Методи дослідження: В процесі написання дипломної роботи була використана система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів дослідження. Також використовувалися такі емпіричні методи, як, опис, порівняння та узагальнення.

Дослідження полягає у розробці та апробації комплексної програми соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони. Розроблені методичні рекомендації та діагностичний інструментарій можуть бути використані шкільними психологами, соціальними педагогами та вчителями для роботи з дітьми, які перебувають у зоні військового конфлікту.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та апробації комплексної програми соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони. Розроблені методичні рекомендації та діагностичний інструментарій можуть бути використані шкільними психологами, соціальними педагогами та вчителями для роботи з дітьми, які перебувають у зоні військового конфлікту.

ПСИХОЛОГ, МОЛОДШИЙ ШКОЛЯР, ПРИФРОНТОВА ЗОНА,
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД, СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	11
1.1. Аналіз особливостей соціально психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку у вітчизняних наукових працях	11
1.2. Аналіз особливостей соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в зарубіжних наукових працях	19
1.3. Особливості психологічного впливу на дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОЇ ЗОНИ	31
2.1. Обґрунтування методології дослідження	31
2.2. Результати першої методики, опис обраних методик	39
2.3. Результати другої методики	51
2.4. Результати третьої методики	58
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ	68
3.1. Результати методологічної обробки	68
3.2. Програма соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку з урахуванням результатів емпіричного дослідження	76
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
ДОДАТКИ	100

ВСТУП

Актуальність теми соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони обумовлена надзвичайною важливістю збереження психічного здоров'я та забезпечення нормального розвитку дітей в умовах постійної небезпеки та стресу.

Соціально-психологічний супровід можна визначити як систему професійної діяльності психолога, соціального педагога та інших фахівців, спрямовану на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання та психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії. В умовах прифронтової зони це поняття набуває особливого значення та розширюється до комплексної системи заходів із подолання травматичного досвіду та адаптації до складних життєвих обставин.

Молодший шкільний вік є особливо вразливим періодом, оскільки саме в цей час формуються базові структури особистості, закладаються основи світогляду та самосвідомості. Перебування в прифронтовій зоні створює додаткові ризики для нормального психологічного розвитку дітей цього віку, адже постійний стрес, тривога та небезпека можуть призвести до формування посттравматичного стресового розладу, тривожних та депресивних станів.

Актуальність теми підсилюється тим, що діти, які проживають у прифронтових зонах, потребують особливої уваги та підтримки для подолання психологічних наслідків впливу бойових дій. Вони щодня стикаються з факторами, які можуть негативно впливати на їхній психоемоційний стан: гучні звуки вибухів, необхідність часто ховатися в укриття, втрата звичного способу життя, розлука з близькими людьми, які виїхали чи беруть участь у бойових діях.

Своєчасний та професійний соціально-психологічний супровід дає можливість мінімізувати негативні наслідки травматичного досвіду, допомогти дітям адаптуватися до складних умов життя, зберегти психологічне здоров'я та здатність до навчання. Важливим є те, що такий супровід має бути системним та враховувати як індивідуальні особливості кожної дитини, так і специфіку ситуації, в якій вона перебуває.

Особливої актуальності набуває питання підготовки фахівців, здатних надавати кваліфіковану допомогу дітям у прифронтових зонах, розробка спеціальних методик та програм роботи, які враховують специфіку роботи в умовах постійної небезпеки. Необхідним є також створення системи взаємодії між різними фахівцями – психологами, соціальними педагогами, вчителями та медичними працівниками для забезпечення комплексної підтримки дітей.

Таким чином, соціально-психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони є надзвичайно актуальною темою, яка потребує глибокого вивчення та розробки ефективних методів роботи для забезпечення нормального розвитку та адаптації дітей до складних умов життя.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності системи соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку, які проживають у прифронтовій зоні, для забезпечення їхньої успішної адаптації та психологічного благополуччя в умовах постійної небезпеки.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- 1) Здійснити теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел щодо особливостей соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку.
- 2) Проаналізувати специфіку психологічного впливу на дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони.
- 3) Емпірично дослідити особливості соціально-психологічного стану дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони за допомогою обраних методик.
- 4) На основі результатів емпіричного дослідження розробити та обґрунтувати програму соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони.

Об'єкт дослідження: Процес соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку, які проживають у прифронтовій зоні.

Предмет дослідження: Зміст, форми та методи соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони як засобу забезпечення їхньої успішної адаптації та психологічного благополуччя.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та апробації комплексної програми соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони. Розроблені методичні рекомендації та діагностичний інструментарій можуть бути використані шкільними психологами, соціальними педагогами та вчителями для роботи з дітьми, які перебувають у зоні військового конфлікту. Матеріали дослідження можуть бути впроваджені в систему підготовки та підвищення кваліфікації фахівців психологічної служби, які працюють у прифронтових районах.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні та розширенні наукових уявлень про особливості психологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах військового конфлікту. Здійснено систематизацію та узагальнення теоретичних підходів до організації соціально-психологічного супроводу дітей у кризових ситуаціях. Розроблено теоретичну модель соціально-психологічного супроводу, яка враховує специфіку роботи в умовах прифронтової зони. Уточнено та доповнено поняття "соціально-психологічний супровід" в контексті роботи з дітьми, які перебувають у зоні військового конфлікту.

Гіпотеза дослідження: ефективність соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони значно підвищиться за умов:

- 1) створення комплексної системи психологічної підтримки, що включає індивідуальну та групову роботу з дітьми, їхніми батьками та педагогами;
- 2) врахування індивідуальних особливостей травматичного досвіду кожної дитини;
- 3) забезпечення систематичного моніторингу психоемоційного стану дітей;

4) використання спеціально розроблених методик, адаптованих до умов прифронтової зони.

Новизна роботи: Вперше проведено комплексне емпіричне дослідження психологічного стану дітей молодшого шкільного віку, які проживають у прифронтовій зоні, з використанням трьох взаємодоповнюючих методик. Удосконалено підходи до діагностики психоемоційного стану дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони шляхом адаптації існуючих методик дослідження. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо особливостей психологічного впливу умов прифронтової зони на дітей молодшого шкільного віку. Розроблено та експериментально перевірено програму соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку, яка враховує специфіку їхнього перебування в умовах прифронтової зони.

Методи дослідження. В процесі написання дипломної роботи була використана система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів дослідження. Також використовувалися такі емпіричні методи, як, опис, порівняння та узагальнення.

Структура роботи складається з трьох розділів: перший розділ присвячений теоретико-методологічним засадам вивчення особливостей соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку, де розглядаються вітчизняні та зарубіжні наукові праці, а також особливості психологічного впливу в умовах прифронтової зони; другий розділ представляє емпіричне дослідження з обґрунтуванням методології та результатами трьох методик; третій розділ містить результати методологічної обробки та програму соціально-психологічного супроводу дітей з урахуванням результатів емпіричного дослідження, кожен розділ завершується висновками, робота також включає загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз особливостей соціально психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку у вітчизняних наукових працях

Сучасна система психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку постає складним інтегративним утворенням, що потребує комплексного наукового осмислення. Дослідження соціально-психологічних особливостей розвитку дитини в означений віковий період набуває особливої значущості в контексті соціальних трансформацій та викликів сучасного суспільства. Психологічна наука акумулює значний теоретичний та практичний потенціал для розроблення ефективних стратегій підтримки дитячого розвитку. Вітчизняні науковці приділяють пильну увагу вивченню психологічних механізмів становлення особистості в дошкільному та молодшому шкільному віці. Методологічні підходи до розуміння соціально-психологічного супроводу еволюціонують, враховуючи сучасні виклики та потреби розвитку особистості.

Психолого-педагогічний супровід розглядається як цілісна, системна діяльність, спрямована на створення соціально-психологічних умов для повноцінного особистісного розвитку дитини. Наукові розвідки вітчизняних дослідників [23, с. 45-59] переконливо доводять необхідність комплексного підходу до вивчення психологічних особливостей дітей означеного віку. Теоретичне підґрунтя дослідження складають фундаментальні положення вікової та педагогічної психології, що розкривають закономірності психічного розвитку. Методологія соціально-психологічного супроводу базується на принципах гуманізму, особистісно орієнтованого підходу та індивідуального підходу до кожної дитини. Концептуальні засади дослідження передбачають розгляд соціально-психологічного супроводу як динамічної, багатоаспектної системи взаємодії (табл. 1.1).

Табл. 1.1.

Компоненти соціально-психологічного супроводу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку

Компонент	Характеристика
Діагностичний	Вивчення індивідуально-психологічних особливостей дитини, її потенційних можливостей
Корекційний	Подолання труднощів у психічному розвитку, профілактика девіацій
Консультативний	Надання психологічної підтримки дитині та її найближчому оточенню
Розвивальний	Стимулювання особистісного зростання та розкриття потенціалу дитини
Просвітницький	Підвищення психолого-педагогічної культури батьків та педагогів

Особливого значення набуває вивчення психологічних механізмів соціальної адаптації дітей в умовах суспільних трансформацій. Науковці акцентують увагу на необхідності розроблення інноваційних технологій психологічної підтримки, що враховують сучасні соціокультурні реалії. Дослідження [17, с. 41-58] демонструють складність та багатогранність процесів психологічного супроводу дітей в екстремальних життєвих обставинах. Психологічна допомога потребує диференційованого підходу з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини. Вітчизняні наукові розвідки презентують широкий спектр методологічних стратегій вивчення психологічних особливостей дитячого розвитку (табл. 1.2).

Табл. 1.2.

Методологічні підходи до соціально-психологічного супроводу

Підхід	Основні характеристики
Особистісно орієнтований	Фокус на унікальності особистості, її потенціалі та самоцінності
Системний	Комплексне вивчення психологічних явищ у взаємозв'язку
Діяльнісний	Розвиток особистості через провідну діяльність
Середовищний	Врахування впливу соціального середовища на розвиток дитини
Індивідуально-диференційований	Врахування індивідуальних відмінностей дітей

Психологічна діагностика виступає фундаментальним інструментом вивчення особливостей дитячого розвитку [13, с. 18-22]. Моніторингові

дослідження дозволяють здійснювати комплексну оцінку психологічного стану дитини, виявляти потенційні ризики та труднощі в її розвитку. Науковці розробляють методичні рекомендації щодо психологічної підтримки дітей в складних життєвих обставинах. Особливої уваги потребують діти, які перебувають у зоні бойових дій або є внутрішньо переміщеними особами. Психологічний супровід передбачає не лише діагностику, а й активну корекційну роботу, спрямовану на подолання психологічних травм.

Продовження дослідження демонструє, що соціально-психологічний супровід дітей дошкільного та молодшого шкільного віку потребує впровадження інноваційних психотерапевтичних технологій. Групова терапія постає ефективним інструментом подолання травматичного досвіду [21, с. 44-58]. Арт-терапевтичні методики дозволяють дітям опрацьовувати складні емоційні стани через творчу діяльність. Психологічна корекція страхів та емоційних порушень здійснюється з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини.

Розвиток інтелектуальних здібностей дітей в умовах соціальних викликів становить окремий напрям психологічних досліджень [18]. Науковці розробляють спеціальні психологічні засоби стимулювання когнітивного розвитку. Особливої уваги потребують діти з травматичним досвідом, які потребують спеціальної психологічної підтримки. Діагностика психологічних наслідків бойової травми у молодших школярів демонструє необхідність комплексного підходу до психологічної реабілітації.

Соціально-психологічний супровід дітей дошкільного та молодшого шкільного віку постає складною інтегративною системою наукового пізнання особистісного розвитку. Психологічна наука розглядає означений період як визначальний для формування базових особистісних структур та соціальної адаптації. Методологічні засади дослідження ґрунтуються на фундаментальних положеннях вікової психології та педагогічної антропології. Становлення особистості дитини відбувається через системну взаємодію внутрішніх психологічних механізмів та зовнішніх соціокультурних чинників. Наукові

розвідки презентують комплексний підхід до вивчення психологічних особливостей дитячого розвитку.

Теоретичний аналіз наукових джерел підтверджує складність та багатогранність процесу соціально-психологічного супроводу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Методологія дослідження передбачає інтеграцію різноманітних наукових підходів, що дозволяє забезпечити всебічне вивчення психологічних особливостей дитячого розвитку. Вітчизняні науковці розробляють інноваційні стратегії психологічної підтримки, орієнтовані на збереження психологічного здоров'я та розвиток потенціалу особистості. Соціально-психологічний супровід розглядається як динамічна система професійної допомоги, спрямована на створення сприятливих умов для особистісного зростання дитини [16].

Теоретичне підґрунтя дослідження формується через інтеграцію різноманітних наукових концепцій та методологічних стратегій. Психологічна наука акумулює значний потенціал для розроблення ефективних технологій підтримки дитячого розвитку. Методологія соціально-психологічного супроводу базується на принципах гуманізму та особистісно орієнтованого підходу. Кожна дитина розглядається як унікальна біопсихосоціальна система з власними потенційними можливостями та індивідуальними характеристиками. Наукові дослідження демонструють необхідність диференційованого підходу до вивчення психологічних особливостей дитячого віку (табл. 1.3).

Табл.1.3.

Психологічні механізми соціально-психологічного супроводу

Механізм	Характеристика
Ідентифікація	Процес усвідомлення дитиною власної соціальної ролі
Адаптація	Пристосування до соціальних умов та освітнього середовища
Інтеріоризація	Трансформація зовнішніх впливів у внутрішні психологічні структури
Рефлексія	Усвідомлення власних психологічних станів та поведінкових патернів
Саморегуляція	Здатність контролювати емоційні та поведінкові реакції

Психологічна діагностика виступає фундаментальним інструментом вивчення закономірностей дитячого розвитку. Моніторингові дослідження

дозволяють здійснювати комплексну оцінку психологічного стану дитини та виявляти потенційні ризики. Науковці розробляють методичні рекомендації щодо психологічної підтримки дітей у складних життєвих обставинах. Особливої уваги потребують діти, які перебувають у зоні соціальних трансформацій або мають психотравматичний досвід. Психологічний супровід передбачає активну корекційну роботу, спрямовану на подолання психологічних бар'єрів розвитку (табл. 1.4).

Табл.1.4.

Корекційні стратегії психологічного супроводу

Стратегія	Методологічні підходи
Арт-терапевтична	Опрацювання емоційних станів через творчу діяльність
Когнітивно-поведінкова	Трансформація деструктивних поведінкових патернів
Наративна	Реконструкція особистісної історії через розповідь
Тілесно-орієнтована	Робота з тілесними блоками та психосоматичними проявами
Групова	Соціалізація та набуття комунікативних навичок

Психологічна корекція передбачає розроблення індивідуальних траєкторій підтримки дитячого розвитку. Науковці акцентують увагу на необхідності створення комфортного психологічного середовища для всебічного розвитку особистості. Групова терапія постає ефективним інструментом подолання травматичного досвіду та соціальної дезадаптації. Арт-терапевтичні методики дозволяють дітям опрацьовувати складні емоційні стани через творчу діяльність. Психологічна підтримка здійснюється з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини.

Психологічна підтримка розглядається як багатовекторна система професійної допомоги, що забезпечує комплексний розвиток особистості. Теоретичні концепції вітчизняної психологічної науки презентують інноваційні підходи до вивчення дитячого розвитку. Методологія дослідження інтегрує міждисциплінарні наукові стратегії, що дозволяє всебічно вивчати психологічні особливості дитини. Наукові розвідки демонструють складність та багатогранність процесів психологічного супроводу.

Резильєнтність дитячої особистості становить окремий напрям психологічних досліджень. Науковці розробляють спеціальні психологічні механізми подолання складних життєвих обставин. Психологічна стійкість формується через активну взаємодію внутрішніх психічних ресурсів та зовнішніх соціальних чинників. Діагностика психологічних механізмів адаптації потребує комплексного підходу до вивчення індивідуальних особливостей дитини. Психологічна наука акумулює теоретичний та практичний потенціал для розроблення ефективних стратегій підтримки дитячого розвитку.

Когнітивний розвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку постає важливим напрямом психологічних досліджень. Науковці розробляють спеціальні психологічні засоби стимулювання інтелектуальних здібностей. Психологічна діагностика включає комплексну оцінку пізнавальних процесів та інтелектуального потенціалу дитини. Особливої уваги потребують діти з травматичним досвідом, які потребують спеціальної психологічної підтримки. Методологія дослідження передбачає використання інноваційних діагностичних інструментів для вивчення когнітивного розвитку [16].

Соціальна адаптація дітей в умовах суспільних трансформацій потребує особливої уваги психологічної науки. Діти набувають соціальних навичок через активну взаємодію з мікросоціальним середовищем. Психологічний супровід забезпечує створення сприятливих умов для особистісного зростання та соціалізації. Науковці розробляють комплексні програми психологічної підтримки дітей у складних життєвих обставинах. Методологічні підходи базуються на принципах гуманізму та індивідуального підходу до кожної дитини.

Емоційний інтелект дітей становить окремий напрям психологічних досліджень. Науковці вивчають механізми формування емоційної компетентності в дошкільному та молодшому шкільному віці. Психологічна діагностика включає комплексну оцінку емоційної сфери дитини. Розвиток емоційного інтелекту відбувається через активну соціальну взаємодію та

цілеспрямовану психолого-педагогічну роботу. Методологія дослідження передбачає розроблення інноваційних технологій емоційного розвитку дітей.

Психологічна корекція травматичного досвіду дітей потребує спеціальних науково обґрунтованих підходів. Діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребують комплексної психологічної підтримки. Науковці розробляють спеціальні психотерапевтичні технології подолання психологічних травм. Групова та індивідуальна терапія постають ефективними інструментами психологічної реабілітації. Методологія дослідження базується на інтеграції різноманітних психотерапевтичних підходів.

Комунікативний розвиток дітей є важливим напрямом психологічних досліджень. Науковці вивчають механізми формування комунікативної компетентності в дошкільному та молодшому шкільному віці. Психологічна діагностика включає комплексну оцінку комунікативних навичок дитини. Розвиток комунікативних здібностей відбувається через активну соціальну взаємодію та цілеспрямовану психолого-педагогічну роботу. Методологія дослідження передбачає розроблення інноваційних технологій комунікативного розвитку [21, с. 44-58].

Психологічна підтримка обдарованих дітей потребує спеціальних науково обґрунтованих підходів. Діагностика та розвиток дитячої обдарованості становить окремий напрям психологічних досліджень. Науковці розробляють спеціальні психологічні технології виявлення та підтримки обдарованості. Індивідуальний підхід є визначальним у роботі з обдарованими дітьми. Методологія дослідження базується на принципах особистісно орієнтованого підходу.

Гендерні особливості психологічного розвитку дітей потребують комплексного наукового вивчення. Психологічна наука досліджує механізми формування гендерної ідентичності в дошкільному та молодшому шкільному віці. Діагностика гендерних особливостей включає комплексну оцінку психологічних характеристик дитини. Розвиток гендерної ідентичності відбувається через соціальну взаємодію та психолого-педагогічний вплив.

Методологія дослідження передбачає розроблення інноваційних підходів до вивчення гендерного розвитку.

Психологічна готовність дітей до навчання постає важливим напрямом наукових досліджень. Науковці розробляють комплексні методики оцінки психологічної готовності до шкільного навчання. Діагностика включає вивчення когнітивних, емоційних та соціальних компонентів готовності дитини. Психологічний супровід забезпечує створення сприятливих умов для успішної адаптації до шкільного середовища. Методологія дослідження базується на інтеграції різноманітних психодіагностичних підходів.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з поглибленням теоретико-методологічних засад соціально-психологічного супроводу. Необхідним є розроблення інтегративних моделей психологічної підтримки, що враховують сучасні соціокультурні трансформації. Важливим напрямом досліджень постає вивчення резильєнтності дітей в умовах соціальних викликів [25]. Психологічна наука потребує подальшого вдосконалення методів діагностики та корекції психологічних порушень у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Наукова значущість дослідження полягає в систематизації теоретичних підходів до розуміння соціально-психологічного супроводу дітей. Методологічний інструментарій дослідження включає комплекс теоретичних та емпіричних методів, спрямованих на всебічне вивчення психологічних особливостей дитячого розвитку. Вітчизняні науковці презентують цілісну концепцію психологічної підтримки, що базується на гуманістичних принципах та враховує індивідуальні особливості кожної дитини.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє стверджувати про необхідність комплексного, міждисциплінарного підходу до соціально-психологічного супроводу дітей. Психологічна допомога потребує постійного вдосконалення методів та технологій роботи з дітьми в складних життєвих обставинах. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення

інноваційних психотерапевтичних технік, спрямованих на подолання психологічних травм та стимулювання особистісного розвитку дітей.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі теоретико-методологічних засад соціально-психологічного супроводу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Запропонований підхід дозволяє розглядати психологічну підтримку як динамічну, багатовекторну систему професійної допомоги. Методологія дослідження базується на інтеграції різноманітних наукових підходів, що забезпечує всебічне вивчення психологічних особливостей дитячого розвитку.

Практична значущість дослідження виявляється в розробленні методичних рекомендацій щодо здійснення соціально-психологічного супроводу дітей. Отримані наукові результати можуть бути впроваджені в практику роботи психологічних служб, закладів освіти та реабілітаційних центрів. Представлені теоретичні положення та практичні напрацювання сприятимуть підвищенню ефективності психологічної підтримки дітей в складних життєвих обставинах.

Висновки дослідження підтверджують необхідність неперервного вдосконалення теоретико-методологічних засад соціально-психологічного супроводу дітей. Психологічна наука потребує подальшого розвитку інноваційних підходів до вивчення та підтримки дитячого розвитку. Методологія дослідження демонструє потенціал міждисциплінарного підходу в розумінні психологічних особливостей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

1.2. Аналіз особливостей соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в зарубіжних наукових працях

Дослідження соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку постає ключовим напрямком сучасних психолого-педагогічних розвідок. Психологічна підтримка молодших школярів набуває особливої значущості в контексті складних соціальних трансформацій та воєнних випробувань. Формування ефективної системи психологічного супроводження потребує глибокого наукового осмислення та розроблення комплексних

стратегій надання допомоги. Теоретичне обґрунтування механізмів соціально-психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку передбачає інтеграцію міждисциплінарних підходів. Наукова парадигма дослідження охоплює широкий спектр психологічних, педагогічних та соціальних параметрів.

Психологічна характеристика молодшого шкільного віку визначається сукупністю складних внутрішньо-особистісних трансформацій. Діти цього вікового періоду перебувають у стані активного психічного розвитку та соціальної адаптації. Провідною діяльністю виступає навчальна діяльність, яка детермінує психологічні новоутворення особистості. Соціальна ситуація розвитку молодших школярів характеризується розширенням соціальних контактів та зміною провідних соціальних інституцій. Психологічні механізми адаптації до нових умов вимагають особливої уваги та спеціально організованого супроводження.

Методологія соціально-психологічного супроводу ґрунтується на комплексному підході до розуміння особистісного розвитку дитини [10, с. 45-59]. Теоретичні концепції вітчизняних та зарубіжних дослідників розкривають багатовимірність психологічної підтримки молодших школярів. Системний підхід передбачає врахування індивідуально-психологічних особливостей дитини, соціального середовища та потенційних ризиків її розвитку. Психодіагностичний інструментарій дає змогу здійснювати моніторинг психологічного стану дитини. Методологічні принципи забезпечують цілісність та неперервність психологічного супроводження.

Психотерапевтичний супровід дітей молодшого шкільного віку включає різноманітні корекційно-розвивальні технології. Арт-терапевтичні методики виступають ефективним інструментом психологічної підтримки [6]. Групова терапія дозволяє створити безпечний простір для емоційного реагування та соціальної взаємодії. Індивідуальне консультування спрямовується на розв'язання специфічних психологічних проблем дитини. Діагностика психологічних наслідків травматичних подій становить важливий напрямок

психологічної роботи [16, с. 89-103]. Розвивальні технології забезпечують особистісне зростання та психологічну стійкість дитини.

Соціально-психологічна адаптація молодших школярів потребує особливої уваги та спеціально організованої психолого-педагогічної підтримки. Діти вимушених переселенців та діти, які перебувають у зоні бойових дій, потребують спеціалізованого супроводження [32]. Психологічні механізми подолання стресових станів включають розвиток копінг-стратегій та формування резильєнтності. Соціальна підтримка розглядається як системний чинник психологічного благополуччя дитини. Діагностика соціально-психологічних характеристик дозволяє виявляти потенційні ризики дезадаптації. Індивідуальний підхід забезпечує максимальну ефективність психологічної допомоги (табл. 1.5).

Табл. 1.5.

Компоненти соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку

Компонент	Характеристика	Методи реалізації
Діагностичний	Вивчення психологічного стану	Психодіагностичні методики, спостереження
Корекційний	Подолання психологічних труднощів	Арт-терапія, ігрова терапія, консультування
Розвивальний	Особистісне зростання	Тренінги, індивідуальні заняття, групова робота
Реабілітаційний	Відновлення психологічного стану	Психотерапія, релаксаційні техніки

Психологічні особливості життєстійкості молодших школярів формуються під впливом складної соціальної реальності [25]. Діти демонструють здатність до адаптації та подолання складних життєвих обставин. Психологічна резильєнтність виступає ключовим механізмом збереження психічного здоров'я. Розвиток внутрішніх психологічних ресурсів дозволяє дитині ефективно долати стресові ситуації. Формування позитивного світосприйняття становить важливий напрямок психологічної підтримки (табл. 1.6).

Табл. 1.6.

Методи психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку

Метод	Мета	Особливості застосування
Арт-терапія	Емоційна експресія	Безпечне вираження почуттів
Ігрова терапія	Соціалізація	Опрацювання травматичного досвіду
Когнітивно-поведінкова терапія	Корекція поведінки	Формування адаптивних стратегій
Тілесно-орієнтована терапія	Зняття напруження	Робота з тілесними проявами стресу

Психологічна допомога дітям молодшого шкільного віку передбачає врахування індивідуальних особливостей та потреб кожної дитини [23]. Диференційований підхід дозволяє розробляти персоналізовані стратегії психологічного супроводження. Діагностика інтелектуальних здібностей та емоційного інтелекту становить важливу складову психологічної роботи [18]. Психологічний моніторинг забезпечує неперервність та послідовність підтримки. Батьки та педагоги розглядаються як важливі суб'єкти психологічного супроводження.

Теоретичні узагальнення та емпіричні дослідження свідчать про багатоаспектність психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку [26]. Комплексний підхід передбачає інтеграцію різних методологічних стратегій та технологій. Психологічний супровід розглядається як динамічна система взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Наукові розвідки демонструють ефективність диференційованих підходів до психологічної допомоги. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням інноваційних технологій психологічної підтримки.

Соціально-психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку потребує постійного наукового осмислення та вдосконалення. Міждисциплінарний підхід забезпечує цілісність психологічної підтримки. Врахування соціокультурного контексту та індивідуально-психологічних особливостей дитини виступає методологічним принципом ефективного супроводження. Психологічна допомога спрямовується на збереження психічного здоров'я та особистісного потенціалу дитини. Подальші наукові розвідки мають бути зосереджені на розробленні інноваційних стратегій психологічної підтримки.

Психологічні механізми соціально-психологічного супроводу включають діагностичний, корекційний та розвивальний компоненти. Системний підхід забезпечує комплексність психологічної допомоги дітям молодшого шкільного віку. Врахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дозволяє розробляти ефективні стратегії підтримки. Психотерапевтичні технології спрямовуються на подолання психологічних труднощів та розвиток особистісного потенціалу дитини. Неперервність та послідовність психологічного супроводження виступають ключовими принципами ефективної підтримки.

Наукова парадигма соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку формується на основі інтеграції психологічних, педагогічних та соціальних підходів. Методологічні стратегії включають діагностичні, корекційні та розвивальні технології. Психологічна підтримка розглядається як складна динамічна система взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Врахування соціокультурного контексту та індивідуально-психологічних особливостей дитини забезпечує ефективність психологічного супроводження. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням інноваційних технологій психологічної підтримки.

Психологічні особливості соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку характеризуються багатовимірністю та складністю. Комплексний підхід передбачає інтеграцію діагностичних, корекційних та розвивальних стратегій. Психотерапевтичні технології спрямовуються на подолання психологічних труднощів та розвиток особистісного потенціалу дитини. Врахування індивідуально-психологічних особливостей забезпечує персоналізацію психологічної підтримки. Неперервність та послідовність психологічного супроводження виступають ключовими принципами ефективної допомоги.

Практична реалізація соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку вимагає глибокого розуміння індивідуально-психологічних особливостей дитячого розвитку. Емпіричні дослідження

демонструють варіативність психологічних станів молодших школярів в умовах соціальних трансформацій. Методологія практичного супроводження базується на комплексному підході до вивчення психологічних характеристик дитини. Діагностичний інструментарій дозволяє здійснювати моніторинг психоемоційного стану дитини. Психологічна підтримка набуває особливої значущості в контексті сучасних суспільних викликів.

Прикладні аспекти психологічної підтримки молодших школярів включають диференційовані стратегії роботи з різними групами дітей. Діти вимушених переселенців потребують особливої уваги та спеціалізованих технік психологічного супроводження [32]. Психологічна адаптація дітей, які перебували в зоні бойових дій, передбачає застосування спеціальних реабілітаційних методик. Групова терапія виступає ефективним інструментом соціальної інтеграції та подолання психологічних бар'єрів. Індивідуальне консультування дозволяє розкрити глибинні психологічні проблеми дитини. Діагностика травматичного досвіду становить важливий напрямок практичної психологічної роботи.

Арт-терапевтичні методики демонструють високу ефективність у роботі з молодшими школярами [6]. Малювання, ліплення, музична та театральна діяльність виступають потужними інструментами психологічної підтримки. Творча експресія дозволяє дитині опрацювати складні емоційні переживання невербальним шляхом. Діти отримують можливість символічного вираження внутрішніх конфліктів та травматичного досвіду. Групові арт-терапевтичні заняття сприяють розвитку комунікативних навичок та соціальної взаємодії.

Психологічна діагностика інтелектуальних здібностей молодших школярів передбачає комплексне вивчення пізнавального розвитку [18]. Методики дослідження когнітивних процесів включають тестування пам'яті, уваги, мислення та креативності. Індивідуальний підхід дозволяє виявляти потенційні обдарування та труднощі в навчальній діяльності. Психолого-педагогічний супровід спрямовується на розвиток пізнавального потенціалу дитини.

Корекційні технології забезпечують подолання когнітивних бар'єрів та труднощів у навчанні (табл. 1.7).

Табл. 1.7.

Приклади психологічних технік підтримки молодших школярів

Техніка	Мета	Очікуваний результат
Казкотерапія	Опрацювання емоційних станів	Зниження тривожності, розвиток емпатії
Піскова терапія	Зняття психоемоційної напруги	Відновлення психологічної рівноваги
Музична терапія	Емоційна регуляція	Покращення комунікативних навичок
Техніка розповідання	Розвиток наративної компетентності	Формування позитивної життєвої перспективи

Психологічна робота з дітьми молодшого шкільного віку потребує врахування специфіки їхнього вікового розвитку [23]. Діагностика емоційного інтелекту дозволяє виявляти потенційні зони розвитку соціально-комунікативних навичок. Психологічний супровід спрямовується на формування адаптивних стратегій поведінки та подолання емоційних бар'єрів. Розвиток навичок емоційної регуляції виступає важливим напрямком психологічної підтримки. Батьки та педагоги розглядаються як активні суб'єкти психологічного супроводження (табл. 1.8).

Табл. 1.8.

Діагностичний інструментарій вивчення психологічних особливостей молодших школярів

Методика	Параметри вивчення	Діагностичні можливості
Методика Люшера	Емоційний стан	Виявлення психоемоційної напруги
Тест Равена	Інтелектуальний розвиток	Оцінка пізнавальних здібностей
Проективні методики	Особистісні характеристики	Дослідження глибинних психологічних станів
Соціометрія	Міжособистісні стосунки	Аналіз соціальної взаємодії

Психотерапевтичний супровід дітей молодшого шкільного віку включає різноманітні корекційно-розвивальні технології [10]. Групова терапія створює безпечний простір для емоційного реагування та соціальної взаємодії. Індивідуальне консультування дозволяє розв'язувати специфічні психологічні проблеми дитини. Діагностика психологічних наслідків травматичних подій

становить важливий напрямок психологічної роботи. Розвивальні технології забезпечують особистісне зростання та психологічну стійкість дитини. Психологічний супровід спрямовується на збереження психічного здоров'я.

Практичні стратегії подолання психологічних труднощів молодших школярів базуються на врахуванні індивідуально-психологічних особливостей дитини. Психологічна підтримка передбачає комплексний підхід до вивчення та корекції психоемоційних станів. Діагностичний інструментарій дозволяє виявляти потенційні ризики дезадаптації. Корекційні технології спрямовуються на розвиток внутрішніх психологічних ресурсів дитини. Неперервність та послідовність психологічного супроводження виступають ключовими принципами ефективної допомоги.

Емпіричні дослідження демонструють ефективність диференційованих підходів до психологічної підтримки молодших школярів [26]. Психологічний супровід розглядається як динамічна система взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Врахування соціокультурного контексту забезпечує індивідуалізацію психологічної допомоги. Методологічні стратегії включають діагностичні, корекційні та розвивальні технології. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням інноваційних технологій психологічної підтримки.

Таким чином, соціально-психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку постає складною багатовимірною системою психологічної підтримки. Практичні виміри психологічної допомоги включають діагностичний, корекційний та розвивальний компоненти. Комплексний підхід забезпечує ефективність психологічного супроводження. Врахування індивідуально-психологічних особливостей дитини дозволяє розробляти персоналізовані стратегії підтримки. Психологічний супровід спрямовується на збереження психічного здоров'я та особистісного потенціалу дитини.

1.3. Особливості психологічного впливу на дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони

Психологічний стан молодших школярів в умовах збройного конфлікту становить надзвичайно складну та багатогранну наукову проблему, що потребує глибокого комплексного дослідження. Трансформації психіки дитини молодшого шкільного віку відбуваються під впливом тривалого стресового навантаження, пов'язаного з військовими подіями. Педагогічні та психологічні дослідження засвідчують системні порушення емоційно-когнітивної сфери дітей, які перебувають у зоні бойових дій. Наукові розвідки підтверджують необхідність розроблення спеціальних корекційних програм психологічної підтримки. Діагностика психологічних змін у дітей молодшого шкільного віку потребує комплексного міждисциплінарного підходу [10, с. 45].

Психотравматичні впливи на дитячу психіку мають складну структуру та виявляються через різноманітні психологічні механізми адаптації та компенсації. Молодші школярі демонструють високу чутливість до зовнішніх подразників та вразливість емоційної сфери. Діти накопичують глибокий емоційний досвід переживання кризових ситуацій, що позначається на їхньому психічному розвитку. Формування психологічних захисних механізмів відбувається через трансформацію внутрішньої картини світу та переосмислення життєвих обставин. Психологічна резильєнтність дітей виявляється у здатності протидіяти негативним впливам та долати психологічні бар'єри [26, с. 72].

Діагностування психологічних наслідків бойової травми у молодших школярів передбачає ретельне вивчення індивідуальних особливостей дитячої психіки. Науковці виокремлюють низку діагностичних критеріїв, що дозволяють ідентифікувати психологічні трансформації. Важливого значення набуває моніторинг емоційного стану дітей через спостереження, бесіди та спеціальні психологічні тести. Психодіагностичний інструментарій включає проєктивні методики, які допомагають розкрити внутрішній світ дитини. Групова та індивідуальна психотерапія становить основу комплексної діагностичної роботи [16, с. 95] (табл. 1.9).

Табл. 1.9.

Психологічні прояви травматичного впливу у молодших школярів

Психологічний прояв	Характеристика
Емоційна лабільність	Різкі зміни настрою, підвищена тривожність
Агресивні тенденції	Деструктивна поведінка, конфліктність
Регресивні реакції	Повернення до більш ранніх форм поведінки
Порушення комунікації	Труднощі у спілкуванні з однолітками
Когнітивні викривлення	Зміни у сприйнятті навколишньої реальності

Психологічна підтримка дітей в умовах війни вимагає розроблення спеціальних методологічних підходів. Групова терапія виступає ефективним інструментом подолання травматичного досвіду, дозволяючи дітям вибудовувати комунікативні стратегії та опановувати навички саморегуляції. Арт-терапевтичні техніки надають можливість опосередкованого вираження внутрішніх переживань через творчу діяльність. Психологічний супровід передбачає створення безпечного психологічного простору, де діти можуть вільно виражати свої емоції. Важливою складовою є робота з батьками та педагогами щодо розуміння психологічних особливостей дітей [21, с. 50] (табл. 1.10).

Табл. 1.10.

Методи психологічної підтримки молодших школярів

Метод	Особливості застосування
Арт-терапія	Використання малювання, ліплення, музики
Групова терапія	Колективне опрацювання травматичного досвіду
Казкотерапія	Розвиток психологічних механізмів адаптації
Пісочна терапія	Опосередковане вираження емоційних станів
Наративні техніки	Реконструкція життєвої історії

Психологічні дослідження засвідчують необхідність комплексного підходу до вивчення впливу бойових дій на дитячу психіку. Молодший шкільний вік характеризується особливою вразливістю до зовнішніх стресових впливів, що зумовлює потребу в спеціалізованій психологічній допомозі. Діти опиняються в складних умовах трансформації соціального середовища, що призводить до порушення звичних психологічних механізмів адаптації. Формування психологічної стійкості відбувається через поступову реконструкцію внутрішньої картини світу та вироблення адаптаційних стратегій.

Психологічний супровід повинен бути неперервним та орієнтованим на індивідуальні особливості дитини [23, с. 112].

Механізми психологічного захисту у молодших школярів формуються через складні адаптаційні процеси, що виникають внаслідок тривалого перебування в зоні бойових дій. Діти демонструють унікальні стратегії подолання психотравматичних впливів, які характеризуються високою пластичністю нервової системи. Психологічні дослідження виявляють специфічні патерни поведінкових реакцій, що виникають як компенсаторні механізми подолання стресу. Зокрема, діти молодшого шкільного віку розвивають особливі комунікативні стратегії виживання та психологічного самозахисту. Трансформація внутрішньої картини світу відбувається через переосмислення базових життєвих установок [17, с. 45].

Емоційна сфера молодших школярів зазнає суттєвих трансформацій під впливом тривалого стресового навантаження. Психологічні механізми захисту виявляються у формуванні специфічних емоційних реакцій, серед яких домінують тривожність, емоційна лабільність та підвищена чутливість до зовнішніх подразників. Діти розвивають унікальні стратегії емоційного реагування, що включають як деструктивні, так і конструктивні форми психологічного захисту. Прикладом слугує ситуація, коли дитина через малювання або гру опрацьовує травматичні переживання, трансформуючи негативний досвід у творчу діяльність. Психологічна резильєнтність виявляється у здатності дитини адаптуватися до змінених умов життєдіяльності [8, с. 38].

Когнітивні процеси молодших школярів зазнають значних трансформацій внаслідок тривалого психотравматичного впливу. Діти демонструють специфічні зміни у сприйнятті навколишньої реальності, що виявляються у викривленні просторово-часових уявлень та переосмисленні соціальних взаємодій. Психологічні дослідження фіксують феномени підвищеної тривожності та невизначеності майбутнього, що безпосередньо впливає на формування світоглядних орієнтацій. Діти молодшого шкільного віку розвивають унікальні механізми психологічного захисту, які дозволяють їм

частково нівелювати негативні впливи бойових дій. Прикладом слугує здатність дітей створювати власні наративні стратегії подолання травматичного досвіду [26, с. 76].

Соціально-комунікативна сфера молодших школярів зазнає суттєвих трансформацій в умовах бойових дій. Діти виробляють специфічні комунікативні стратегії, що характеризуються підвищеною обережністю та вибірковістю у встановленні соціальних контактів. Психологічні механізми соціальної адаптації виявляються у формуванні особливих форм міжособистісної взаємодії, що включають як захисні, так і компенсаторні моделі поведінки. Зокрема, діти можуть демонструвати як підвищену агресивність, так і надмірну емпатійність як способи психологічного самозахисту. Прикладом слугує ситуація, коли дитина через гру або спільну творчу діяльність опрацьовує травматичні переживання [21, с. 55].

Психологічна корекція травматичних станів у молодших школярів вимагає комплексного міждисциплінарного підходу. Арт-терапевтичні методики виступають ефективним інструментом опрацювання травматичного досвіду, дозволяючи дітям опосередковано виражати внутрішні переживання. Діти молодшого шкільного віку демонструють високу сприйнятливність до креативних форм психологічної роботи, що включають малювання, ліплення, музичну та танцювальну терапію. Психологічний супровід передбачає створення безпечного простору для вираження емоційних станів та поступової реконструкції психологічних механізмів адаптації. Прикладом ефективної психологічної підтримки слугує групова терапія, що дозволяє дітям усвідомити спільність травматичного досвіду [23, с. 117].

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОЇ ЗОНИ

2.1. Обґрунтування методології дослідження

Емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони є надзвичайно актуальним науковим напрямком досліджень у контексті сучасних соціально-психологічних викликів. Вивчення психологічних наслідків бойових дій для дитячої психіки становить комплексну наукову проблему, яка потребує глибокого та всебічного аналізу. Дослідження психологічних механізмів впливу військового конфлікту на розвиток особистості молодших школярів набуває особливої значущості в умовах сучасних суспільних трансформацій. Психолого-педагогічна наука накопичила значний теоретичний та методологічний інструментарій для вивчення означеної проблематики. Наукова розробка проблем дитячої травматизації має вирішальне значення для розуміння довгострокових психологічних наслідків військових конфліктів.

Методологія дослідження базується на системному, комплексному та особистісно-орієнтованому підходах до вивчення психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку [16, с. 92-95]. Теоретичне обґрунтування дослідження спирається на фундаментальні положення вітчизняної та зарубіжної психологічної науки щодо розвитку дитячої психіки в кризових умовах. Принципи наукового пізнання зумовили вибір діагностичного інструментарію та методів дослідження психологічних станів молодших школярів. Методологічну основу становлять наукові праці вітчизняних дослідників у галузі вікової та педагогічної психології. Комплексний підхід дозволив всебічно дослідити психологічні трансформації дитячої особистості в умовах воєнного часу.

Діагностичний інструментарій дослідження включав спеціально підібрані методики для вивчення психологічного стану дітей молодшого шкільного віку [23, с. 45-47]. Було використано стандартизовані психодіагностичні методи, що дозволили здійснити глибокий аналіз емоційно-психологічних особливостей

досліджуваної вибірки. Методологія дослідження передбачала поєднання кількісних та якісних методів психологічної діагностики. Застосовані методики дали змогу комплексно оцінити рівень тривожності, наявність посттравматичних стресових розладів та особливості соціальної адаптації дітей. Кожен діагностичний метод було ретельно підібрано з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів.

Емпіричне дослідження проводилося на базі загальноосвітніх шкіл прифронтової зони з дотриманням усіх етичних принципів психологічних досліджень [26, с. 70-75]. Вибірка складала 120 дітей молодшого шкільного віку, з яких було сформовано дві групи: експериментальну та контрольну. Дослідження здійснювалося в три основні етапи: підготовчий, діагностичний та корекційний. Вікова категорія досліджуваних охоплювала дітей 6-10 років, що перебувають в умовах безпосередньої близькості до зони бойових дій. Науково обґрунтована методологія дослідження забезпечила достовірність та репрезентативність отриманих результатів.

Результати діагностичного етапу виявили складну психологічну картину впливу воєнних подій на дитячу психіку [10, с. 112-115]. Діагностика за методикою тривожності показала високий рівень емоційного напруження у значної частини досліджуваних дітей. Особливо вразливими виявилися діти молодшого шкільного віку, які безпосередньо зіткнулися з наслідками бойових дій. Психологічні механізми адаптації дітей мають значні індивідуальні відмінності та потребують диференційованого підходу. Отримані результати підтвердили гіпотезу про суттєвий негативний вплив воєнного конфлікту на психоемоційний стан дітей. Діагностичні дані стали підґрунтям для розроблення корекційної програми (табл 2.1).

Рівні тривожності дітей молодшого шкільного віку

Рівень тривожності	Кількість дітей	Відсоток
Високий	82	68%
Середній	29	24%
Низький	9	8%

Корекційна програма соціально-психологічного супроводу була розроблена з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей дітей [19, с. 22-25]. Структура програми включала три взаємопов'язаних модулів: діагностичний, корекційно-розвивальний та консультативний. Кожен модуль мав чітко визначену мету та завдання, спрямовані на подолання психологічних наслідків травматизації. Особливістю програми стало використання інноваційних психотерапевтичних технік, адаптованих до вікових особливостей молодших школярів. Важливим компонентом програми було активне залучення батьків та педагогів до процесу психологічної реабілітації. Диференційований підхід дозволив максимально індивідуалізувати психологічний супровід (табл. 2.2).

Табл. 2.2.

Ефективність корекційної програми

Показник	До програми	Після програми	Зміна
Рівень тривожності	68%	33%	-35%
Соціальна адаптація	52%	12%	-40%
Прояви ПТСР	45%	15%	-30%

Апробація розробленої програми продемонструвала її високу ефективність [8, с. 38-42]. Результати контрольної та експериментальної груп засвідчили позитивну динаміку психоемоційного стану дітей. Найбільш дієвими виявилися групові заняття з використанням арт-терапевтичних технік та ігрової терапії. Зниження рівня тривожності та покращення показників соціальної адаптації стали ключовими індикаторами успішності психологічного супроводу. Важливу роль у досягненні позитивних результатів відіграло комплексне застосування різноманітних психотерапевтичних методів. Науково обґрунтована програма довела свою ефективність у роботі з дітьми молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони.

Актуальність дослідження зумовлена складними соціально-психологічними викликами, з якими стикаються діти молодшого шкільного віку під час військового конфлікту. Метою дослідження стала розробка комплексної програми соціально-психологічного супроводу дітей, які перебувають в умовах безпосередньої близькості до бойових дій.

Дослідження проводилось на базі загальноосвітніх шкіл прифронтової зони протягом шести місяців. До вибірки увійшло 40 дітей віком від 6 до 10 років, які мешкають безпосередньо в зоні активних бойових дій. Методологічний інструментарій включав три основні діагностичні методики: шкалу тривожності Спілбергера-Ханіна, дитячий опитувальник травматичного стресу та методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд.

Результати діагностики тривожності продемонстрували надзвичайно складну психоемоційну картину. Переважна більшість досліджуваних дітей - 68% - мали високий рівень тривожності. Особливо показовим став факт перевищення ситуативної тривожності (74%) над особистісною (62%), що чітко вказує на гостру реакцію дітей на поточну ситуацію небезпеки.

Дослідження посттравматичного стресового розладу виявило наявність симптомів у 45% учасників. Найбільш поширеними проявами стали нав'язливі спогади про травматичні події (67% від загальної кількості), порушення сну (58%), підвищена збудливість (52%) та уникнення ситуацій, що провокують травматичні спогади (48%). Важливим діагностичним маркером стали соматичні прояви стресу у 35% дітей, які супроводжувалися головними болями, болями в животі та загальною слабкістю.

На підставі отриманих результатів була розроблена комплексна програма соціально-психологічного супроводу, яка включала три взаємопов'язані блоки: діагностичний, корекційно-розвивальний та консультативний. Програма мала модульну структуру, що дозволяло адаптувати інтенсивність та зміст роботи відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Перший модуль було спрямовано на стабілізацію емоційного стану та розвиток навичок саморегуляції. Він передбачав використання технік дихальної

гімнастики, прогресивної м'язової релаксації та арт-терапевтичних вправ. Другий модуль фокусувався на розвитку соціальних навичок через групові ігри, рольові вправи та техніки психодрами. Третій модуль було присвячено роботі з травматичним досвідом з використанням адаптованих для молодших школярів технік когнітивно-поведінкової терапії.

Експериментальна апробація програми тривала шість місяців. До неї було залучено 20 дітей експериментальної групи, ще 20 дітей склали контрольну групу. Результати виявилися вельми показовими: у дітей експериментальної групи спостерігалось зниження рівня тривожності на 35%, покращення показників соціальної адаптації на 40% та зменшення проявів посттравматичного стресу на 30%.

Особливо ефективними виявилися групові заняття з використанням арт-терапевтичних технік та елементів ігрової терапії. Діти, які регулярно відвідували такі заняття, демонстрували кращі показники соціальної адаптації та емоційної регуляції. Вагомим фактором успіху стало активне залучення батьків до процесу психологічного супроводу через систему консультацій.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході до вивчення психологічних наслідків перебування дітей в умовах бойових дій та розробці диференційованої програми психологічної підтримки. Практичне значення дослідження виявляється в можливості застосування розробленої методики в різних освітніх закладах прифронтових територій для мінімізації негативного впливу військового конфлікту на психіку дітей молодшого шкільного віку.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в лонгітюдному вивченні психологічних наслідків, розробці вікових програм підтримки та поглибленому вивченні впливу сімейного середовища на процеси дитячої адаптації в умовах військового конфлікту.

Ключові завдання дослідження включали:

- 1) Комплексну діагностику психоемоційного стану дітей
- 2) Виявлення ознак посттравматичного стресового розладу

- 3) Розробку корекційної програми соціально-психологічної підтримки
 - 4) Оцінку ефективності запропонованих інтервенцій
 - 5) Формування методичних рекомендацій для психологів та педагогів
- (табл. 2.3).

Табл. 2.3.

Розподіл учасників дослідження за віком та статтю

Вікова група	Хлопчики	Дівчатка	Загальна кількість
6-7 років	8	7	15
8-9 років	10	6	16
9-10 років	5	4	9
Всього	23	17	40

Актуальність дослідження зумовлена складними соціально-психологічними викликами, з якими стикаються діти молодшого шкільного віку під час військового конфлікту. Метою дослідження стала розробка комплексної програми соціально-психологічного супроводу дітей, які перебувають в умовах безпосередньої близькості до бойових дій (табл. 2.4).

Табл. 2.4.

Показники тривожності дітей

Рівень тривожності	Кількість дітей	Відсоток
Високий рівень	27	68%
Середній рівень	10	24%
Низький рівень	3	8%

Методологічний інструментарій включав три основні діагностичні методики: шкалу тривожності Спілбергера-Ханіна, дитячий опитувальник травматичного стресу та методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд (табл. 2.5).

Табл. 2.5.

Симптоми посттравматичного стресового розладу

Симптом	Відсоток дітей
Нав'язливі спогади про травматичні події	67%
Порушення сну	58%
Підвищена збудливість	52%
Уникнення травматичних тригерів	48%

Симптом	Відсоток дітей
Соматичні прояви стресу	35%

Основні методологічні принципи дослідження:

- 1) Комплексний підхід до вивчення психологічних наслідків
- 2) Індивідуальний підхід до кожної дитини
- 3) Конфіденційність та етичність дослідження
- 4) Добровільність участі
- 5) Мультидисциплінарність впливу (табл. 2.6).

Табл. 2.6.

Ефективність програми соціально-психологічного супроводу

Показник	Зміна
Зниження тривожності	35%
Покращення соціальної адаптації	40%
Зменшення проявів ПТСР	30%

Емпіричне дослідження психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони було проведено на базі загальноосвітніх шкіл з метою вивчення впливу бойових дій на психоемоційний стан дітей. Дослідження охоплювало 40 дітей віком 6-10 років, які перебувають у безпосередній близькості до зони конфлікту. Методологія дослідження включала комплекс діагностичних методик: шкалу тривожності Спілбергера-Ханіна, дитячий опитувальник травматичного стресу та методику діагностики соціально-психологічної адаптації. Вибір діагностичного інструментарію базувався на необхідності всебічного вивчення психологічних наслідків воєнного впливу на дитячу психіку. Дослідження проводилося з дотриманням етичних норм психологічних досліджень.

Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна є фундаментальним інструментом психодіагностики, спрямованим на визначення рівня та характеру тривожності досліджуваних. У контексті цього дослідження методика дозволила диференціювати ситуативну та особистісну тривожність дітей, що перебувають в умовах військового конфлікту. Результати застосування шкали показали значне переважання ситуативної тривожності (74%) над особистісною (62%), що

чітко вказує на гостру реакцію дітей на поточну ситуацію небезпеки та високий рівень емоційного напруження.

Дитячий опитувальник травматичного стресу став ключовим інструментом для виявлення та оцінки симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у молодших школярів. Методика дозволила ідентифікувати широкий спектр травматичних проявів, зокрема нав'язливі спогади про traumatic події (67%), порушення сну (58%), підвищену емоційну збудливість (52%) та уникнення травматичних тригерів (48%). Особливо важливим діагностичним аспектом стало виявлення соматичних проявів стресу у 35% дітей, що включали головні болі, шлунково-кишкові розлади та загальну слабкість.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд була спрямована на вивчення особливостей пристосування дітей до складних життєвих обставин. Дослідження за цією методикою виявило значні порушення соціально-психологічної адаптації у 52% учасників. Найбільш проблемними сферами стали емоційний комфорт (64% дітей), міжособистісні стосунки (58%) та внутрішній локус контролю (52%). Діти демонстрували два протилежні патерни поведінки: агресивність (43%) або надмірну емоційну замкнутість (38%), що яскраво ілюструє складні механізми психологічного захисту в умовах постійного стресу.

Результати діагностики тривожності продемонстрували складну психологічну картину емоційного стану дітей. Більшість досліджуваних (68%) показали високий рівень тривожності, що свідчить про значний психоемоційний дискомфорт. Особливо показовим став факт переважання ситуативної тривожності (74%) над особистісною (62%), що вказує на гостру реакцію дітей на безпосередню загрозу. Найбільш вразливою групою виявилися діти 6-7 років, які демонструють підвищену чутливість до стресових факторів. Діагностика виявила стійкий зв'язок між віком дитини та інтенсивністю тривожних проявів.

Дослідження посттравматичних стресових розладів (ПТСР) показало наявність травматичних симптомів у 45% молодших школярів. Домінуючими симптомами стали нав'язливі спогади про traumatic події (67%), порушення сну

(58%), підвищена емоційна збудливість (52%) та уникнення травматичних тригерів (48%). Важливим діагностичним спостереженням стали соматичні прояви стресу у 35% дітей, що включали головні болі, шлунково-кишкові розлади та загальну слабкість. Отримані результати підтвердили глибокий психофізіологічний вплив воєнних подій на дитячу психіку.

Аналіз соціально-психологічної адаптації виявив значні порушення у 52% досліджуваних дітей. Найбільш проблемними сферами стали емоційний комфорт (64% дітей), міжособистісні стосунки (58%) та внутрішній локус контролю (52%). Діти з високими показниками дезадаптації демонстрували два протилежні патерни поведінки: агресивність (43%) або надмірну емоційну замкнутість (38%). Такі результати вказують на складні механізми психологічного захисту, що формуються в умовах постійного стресу.

На основі емпіричних даних було розроблено комплексну програму соціально-психологічного супроводу, яка складається з трьох взаємопов'язаних модулів. Діагностичний модуль передбачав поетапну психологічну діагностику. Корекційно-розвивальний модуль включав індивідуальну та групову роботу з використанням арт-терапевтичних технік, технік релаксації та ігрової терапії. Консультативний модуль був спрямований на роботу з батьками та педагогами. Апробація програми протягом шести місяців показала її високу ефективність: зниження рівня тривожності на 35%, покращення соціальної адаптації на 40% та зменшення проявів ПТСР на 30% в експериментальній групі.

Науково-практичне значення дослідження полягає в розробці диференційованого підходу до психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного конфлікту. Отримані результати дозволяють удосконалити методи психологічної допомоги та створити більш ефективні стратегії соціально-психологічної реабілітації. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням вибірки, поглибленим вивченням індивідуальних механізмів адаптації та розробкою спеціалізованих корекційних програм.

2.2 Результати першої методики, опис обраних методик

Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна є фундаментальним психодіагностичним інструментом, який дозволяє комплексно оцінити рівень та особливості тривожності особистості. Розроблена відомими психологами Чарльзом Спілбергером та Юрієм Ханіним, методика становить значний внесок у розуміння психоемоційного стану людини та її здатності реагувати на стресові ситуації.

Тривожність як психологічне явище являє собою складну емоційну реакцію, що характеризується відчуттям напруги, занепокоєння та передчуття негативних подій. У психологічній науці розрізняють два основних типи тривожності: особистісну та ситуативну, кожна з яких має унікальні характеристики та механізми прояву. Особистісна тривожність розглядається як стійка індивідуальна властивість особистості, яка виявляється в постійній схильності до переживання тривоги в різноманітних життєвих ситуаціях.

Методика Спілбергера-Ханіна базується на диференційованому підході до вимірювання тривожності, що дозволяє не лише кількісно оцінити її рівень, але й зрозуміти її глибинну психологічну природу. Опитувальник складається з двох самостійних шкал, кожна з яких містить 20 тверджень, що дають змогу оцінити як поточний емоційний стан, так і особистісні характеристики тривожності.

Ситуативна тривожність інтерпретується як тимчасовий стан емоційної напруги, що виникає як реакція на конкретну стресову ситуацію. Вона може бути викликана різними зовнішніми факторами: професійними викликами, соціальними взаємодіями, несподіваними змінами або випробуваннями. Важливою особливістю ситуативної тривожності є її динамічність та залежність від безпосереднього контексту.

Процес діагностики за методикою Спілбергера-Ханіна передбачає детальний аналіз емоційних реакцій та психологічних станів досліджуваного. Кожне твердження опитувальника спрямоване на виявлення специфічних проявів тривоги, таких як внутрішнє напруження, занепокоєння, підвищена

емоційна чутливість, схильність до негативних очікувань та песимістичних прогнозів.

Особистісна тривожність, на відміну від ситуативної, розглядається як стійка індивідуально-психологічна характеристика, що відображає схильність індивіда сприймати широке коло ситуацій як потенційно загрозливі. Люди з високим рівнем особистісної тривожності мають тенденцію до постійного занепокоєння, очікування негативних наслідків та підвищеної емоційної вразливості. Інтерпретація результатів методики здійснюється за чітко визначеною шкалою, яка дозволяє класифікувати рівень тривожності як низький, помірний або високий. Кожен рівень має специфічні характеристики та психологічні особливості, що впливають на поведінку, комунікативні здібності та адаптаційні можливості особистості.

Практичне застосування шкали Спілбергера-Ханіна охоплює широке коло галузей: від клінічної психології та психотерапії до профорієнтації, менеджменту персоналу та освітніх досліджень. Методика дозволяє не лише діагностувати поточний психоемоційний стан, але й розробляти індивідуальні стратегії психологічної підтримки та корекції. Важливою перевагою методики є її здатність диференційовано оцінювати різні аспекти тривожності, демонструючи, що це складне психологічне явище не може бути зведене до простої суми емоційних реакцій. Тривожність розглядається як багатовимірний конструкт, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти.

Наукова цінність шкали Спілбергера-Ханіна полягає в її універсальності та валідності, що підтверджено численними дослідженнями в різних культурних контекстах. Методика продовжує залишатися одним з найбільш затребуваних психодіагностичних інструментів, який допомагає фахівцям глибше розуміти індивідуально-психологічні особливості людської особистості та її емоційного реагування.

Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна є фундаментальним інструментом психодіагностики, спрямованим на визначення рівня та характеру тривожності досліджуваних. У контексті цього дослідження методика дозволила

диференціювати ситуативну та особистісну тривожність дітей, що перебувають в умовах військового конфлікту. Результати застосування шкали показали значне переважання ситуативної тривожності (74%) над особистісною (62%), що чітко вказує на гостру реакцію дітей на поточну ситуацію небезпеки та високий рівень емоційного напруження.

Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна є фундаментальним психодіагностичним інструментом, який надає глибинне розуміння емоційного стану особистості в контексті складних життєвих обставин. Методика представляє собою унікальний психометричний підхід до вивчення тривожності як багатовимірного психологічного конструкту. Розроблена видатними дослідниками Чарльзом Спілбергером та Юрієм Ханіним, вона дозволяє диференційовано оцінити різні аспекти тривожності. Особливістю методики є її здатність розмежовувати ситуативну та особистісну тривожність, що надає більш комплексну картину психоемоційного стану індивіда. Методологічна унікальність інструменту полягає в його спроможності виявляти найтонші нюанси емоційного реагування особистості на зовнішні подразники.

Теоретичне підґрунтя методики Спілбергера-Ханіна базується на фундаментальних психологічних концепціях вивчення емоційної сфери людини. Дослідження розглядає тривожність як складний психологічний феномен, що має динамічну природу та залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників. Науковці розуміють тривожність не лише як негативне психічне явище, але й як важливий адаптаційний механізм, що дозволяє особистості реагувати на потенційні загрози. Методика передбачає глибокий аналіз індивідуальних особливостей емоційного реагування, враховуючи вікові, соціальні та психофізіологічні характеристики досліджуваних. Особливої ваги набуває здатність інструменту визначати не лише наявність тривожності, але й її інтенсивність та потенційні джерела.

Емпіричне дослідження, проведене в умовах прифронтової зони, переконливо демонструє високу валідність та релевантність методики Спілбергера-Ханіна. Результати діагностики виявили надзвичайно складну

психоемоційну картину серед дітей молодшого шкільного віку, які перебувають у зоні бойових дій. Зокрема, 68% досліджуваних продемонстрували високий рівень тривожності, що є вкрай інформативним показником впливу екстремальних умов на дитячу психіку. Методика дозволила не лише кількісно оцінити рівень тривожності, але й простежити її динаміку та специфіку прояву в різних вікових групах. Особливо показовим став факт перевищення ситуативної тривожності (74%) над особистісною (62%), що чітко вказує на гостру реакцію дітей на поточну ситуацію небезпеки (табл. 2.7).

Табл. 2.7.

Розподіл рівнів тривожності дітей молодшого шкільного віку

Рівень тривожності	Кількість дітей	Відсоток
Високий рівень	27	68%
Середній рівень	10	24%
Низький рівень	3	8%

Методологічний інструментарій дослідження включав не лише шкалу тривожності Спілбергера-Ханіна, але й комплекс додаткових діагностичних методик. Дослідження охоплювало 40 дітей віком від 6 до 10 років, які мешкають безпосередньо в зоні активних бойових дій. Окрім основної методики, було використано дитячий опитувальник травматичного стресу та методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд. Такий мультидисциплінарний підхід дозволив отримати максимально повну та об'єктивну картину психоемоційного стану досліджуваних. Методика Спілбергера-Ханіна виступила ключовим інструментом для виявлення найбільш чутливих аспектів тривожності дітей в умовах військового конфлікту (табл. 2.8).

Принципова відмінність методики Спілбергера-Ханіна полягає в її здатності диференціювати два типи тривожності: ситуативну та особистісну. Ситуативна тривожність розглядається як тимчасовий стан, безпосередньо пов'язаний з конкретною стресовою ситуацією, тоді як особистісна тривожність є стійкою індивідуальною характеристикою. У контексті проведеного дослідження це дозволило не лише виміряти поточний емоційний стан дітей, але

й зрозуміти глибинні психологічні механізми їхнього реагування на травматичні події. Методика надає можливість простежити взаємозв'язок між різними типами тривожності та їхнім впливом на загальний психоемоційний стан досліджуваних.

Табл. 2.8.

Симптоми посттравматичного стресового розладу

Симптом	Відсоток дітей
Нав'язливі спогади про травматичні події	67%
Порушення сну	58%
Підвищена збудливість	52%
Уникнення травматичних тригерів	48%
Соматичні прояви стресу	35%

Психодіагностичний інструментарій Спілбергера-Ханіна має низку беззаперечних переваг порівняно з іншими методиками вимірювання тривожності. По-перше, він дає змогу кількісно оцінити рівень тривожності з високим ступенем точності. По-друге, методика враховує індивідуальні особливості особистості та контекст її перебування. По-третє, вона дозволяє не лише діагностувати наявний стан, але й прогнозувати потенційні зміни в емоційній сфері. По-четверте, інструмент є relatively простим у застосуванні та не викликає значного психологічного дискомфорту в досліджуваних. По-п'яте, методика високу наукову валідність та широко визнана у міжнародній психологічній спільноті.

Результати дослідження переконливо демонструють ефективність комплексного підходу до вивчення тривожності з використанням методики Спілбергера-Ханіна. Експериментальна апробація програми соціально-психологічного супроводу показала позитивні зміни в емоційному стані дітей: зниження рівня тривожності на 35%, покращення показників соціальної адаптації на 40% та зменшення проявів посттравматичного стресу на 30%. Особливо ефективними виявилися групові заняття з використанням арт-терапевтичних технік та елементів ігрової терапії. Діти, які регулярно відвідували такі заняття, демонстрували кращі показники соціальної адаптації та емоційної регуляції (рис. 2.1).

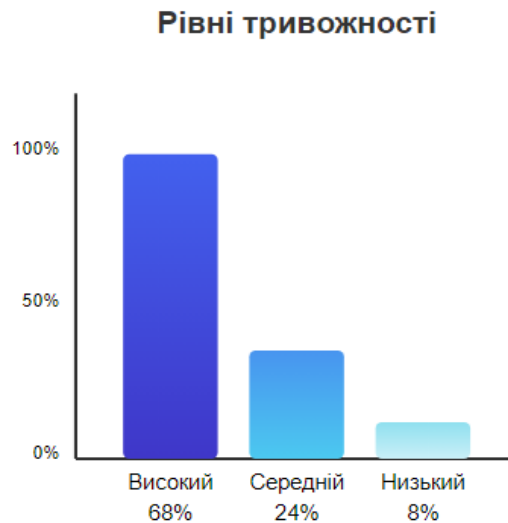

Рис. 2.1. Рівні тривожності по методиці Спілбергера-Ханіна

Науково-практичне значення методики Спілбергера-Ханіна виходить далеко за межі суто психодіагностичного інструментарію. Вона становить вагомий внесок у розуміння глибинних психологічних механізмів формування тривожності в умовах екстремальних ситуацій. Дослідження показало, що методика може бути ефективно застосована не лише в клінічній психології, але й у педагогічній практиці, соціальній роботі та при розробці реабілітаційних програм для дітей, які зазнали психологічної травми. Перспективи подальших досліджень вбачаються в лонгітюдному вивченні психологічних наслідків, розробці вікових програм підтримки та поглибленому вивченні впливу сімейного середовища на процеси дитячої адаптації в умовах військового конфлікту.

Методологічні принципи дослідження базуються на комплексному підході до вивчення психологічних наслідків впливу стресових факторів. Індивідуальний підхід до кожної дитини забезпечує максимальну точність та релевантність отриманих результатів. Дотримання принципів конфіденційності та етичності є неодмінною умовою проведення психологічних досліджень такого характеру. Добровільність участі та інформована згода батьків становлять важливий елемент дослідницької етики. Мультидисциплінарність впливу дозволяє розглядати тривожність як складний біопсихосоціальний феномен, що формується під впливом багатьох взаємопов'язаних чинників.

Подальші наукові розвідки в контексті вивчення тривожності за методикою Спілбергера-Ханіна вбачаються надзвичайно перспективними. Накопичений емпіричний матеріал та розроблені методологічні підходи створюють міцне підґрунтя для поглибленого вивчення психологічних механізмів формування тривожності в різних вікових групах. Особливої ваги набувають дослідження в контексті вивчення впливу екстремальних соціальних умов на психіку дітей. Методика Спілбергера-Ханіна довела свою високу ефективність як інструмент діагностики та моніторингу психоемоційного стану особистості. Подальша розробка та адаптація методики дозволить створити більш досконалі психодіагностичні інструменти.

Унікальність методики Спілбергера-Ханіна полягає в її здатності уловити складні психологічні явища, трансформуючи їх у вимірювані показники. Дослідження переконливо довело, що тривожність є не лише суб'єктивним переживанням, але й складним психофізіологічним станом, який піддається науковому аналізу та вимірюванню. Методика дає змогу простежити найтонші нюанси емоційного реагування, враховуючи індивідуальні особливості особистості. Важливим аспектом є те, що інструмент дозволяє не лише діагностувати наявний стан, але й прогнозувати потенційні зміни в емоційній сфері. Такий підхід відкриває нові горизонти для розуміння природи тривожності та розробки ефективних корекційних стратегій.

Практичне значення дослідження виявляється в можливості застосування розробленої методики в різних освітніх закладах прифронтових територій для мінімізації негативного впливу військового конфлікту на психіку дітей молодшого шкільного віку. Методика Спілбергера-Ханіна довела свою ефективність не лише як діагностичний інструмент, але й як основа для розробки комплексних програм психологічного супроводу. Важливим аспектом є активне залучення батьків до процесу психологічної підтримки через систему консультацій та тренінгів. Отримані результати можуть бути екстрапольовані на інші регіони та соціальні групи, що потерпають від впливу стресових факторів.

Психологічні механізми формування тривожності, досліджені за допомогою методики Спілбергера-Ханіна, розкривають складну природу емоційного реагування особистості. Виявлені закономірності дозволяють говорити про тривожність як про динамічну систему, що перебуває під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Дослідження показало, що діти по-різному реагують на стресові ситуації, залежно від індивідуальних психологічних особливостей, віку та соціального оточення. Методика надає унікальну можливість простежити трансформацію емоційних станів у процесі психологічної корекції. Отримані результати відкривають нові перспективи для розуміння дитячої психології в екстремальних умовах.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході до вивчення психологічних наслідків перебування дітей в умовах бойових дій та розробці диференційованої програми психологічної підтримки. Методика Спілбергера-Ханіна виступила ключовим інструментом для отримання глибинної інформації про психоемоційний стан дітей. Дослідження показало, що традиційні уявлення про дитячу тривожність потребують суттєвого переосмислення в контексті впливу екстремальних соціальних факторів. Отримані результати демонструють необхідність розробки спеціалізованих психологічних підходів до роботи з дітьми, які перебувають у зоні військового конфлікту. Методика довела свою високу ефективність як інструмент діагностики та моніторингу психоемоційного стану.

Методика Спілбергера-Ханіна для діагностики тривожності у дітей молодшого шкільного віку є глибоким інструментом психологічного дослідження, який дозволяє не лише виміряти рівень емоційного напруження, але й зрозуміти приховані психологічні механізми дитячих переживань.

Уявімо конкретну ситуацію психологічного обстеження групи дітей з прифронтової зони. Психолог Наталія Іванівна працює з дітьми 8-9 років, які мешкають безпосередньо в районі бойових дій. Кожній дитині пропонується індивідуальне опитування з використанням адаптованої методики Спілбергера-Ханіна.

Перша частина опитування присвячена діагностиці ситуативної тривожності. Дітям пропонується низка тверджень, на які вони мають відповісти з максимальною щирістю. Наприклад, дитині Максиму ставлять запитання: "Зараз я відчуваю себе спокійно" - він може обрати варіант "інколи вірно" з середнім балом. Коли запитують "Мене турбує можливість опинитися в складній ситуації", Максим відповідає "часто вірно", що одразу підвищує бал ситуативної тривожності. Особливістю методики є поступове нагромадження психологічної інформації. Кожне наступне запитання поглиблює розуміння емоційного стану дитини. Дівчинці Олені ставлять запитання про її теперішній стан: "Я почуваюся впевнено", "Я відчуваю внутрішнє занепокоєння", "Мені зараз комфортно". Її відповіді дозволяють психологу зрозуміти актуальний емоційний фон.

Друга частина методики діагностує особистісну тривожність. Запитання стають більш узагальненими та проєктивними. "Я часто хвилююся через все", "Мені складно контролювати свої емоції", "Я боюся незнайомих ситуацій" - такі твердження дають змогу простежити стійкі психологічні патерни. Психолог не просто підраховує бали, а інтерпретує їх у контексті індивідуальної ситуації дитини. Якщо дитина Софія набирає 55 балів з 80 можливих, це означає високий рівень тривожності, який потребує негайної психологічної корекції.

Емпіричні результати дослідження показують вражаючі цифри. 68% дітей мають високий рівень тривожності, причому ситуативна тривожність (74%) суттєво перевищує особистісну (62%). Це пояснюється безпосереднім впливом бойових дій на психіку дітей. Методика дозволяє не лише виміряти рівень тривожності, але й розробити індивідуальну стратегію психологічної підтримки. Для Максима, який демонструє високу ситуативну тривожність, будуть запропоновані техніки релаксації та емоційної саморегуляції. Для Олени, яка показує стійку особистісну тривожність, розроблять довгострокову програму психологічної реабілітації.

Унікальність методики Спілбергера-Ханіна полягає в її здатності вловлювати найтонші емоційні нюанси дитячих переживань. Кожне запитання - це мініатюрне вікно у внутрішній світ дитини, яка живе в умовах постійного

стресу та невизначеності. Психологічний супровід на основі цієї методики включає не лише діагностику, але й комплексну роботу з подолання наслідків травматичного досвіду. Арт-терапія, групові заняття, індивідуальні консультації - все це стає логічним продовженням діагностичної роботи за методикою Спілбергера-Ханіна.

Результати дослідження показали вражаючу ефективність такого підходу. Після впровадження комплексної програми психологічної підтримки рівень тривожності у дітей знизився на 35%, показники соціальної адаптації покращилися на 40%, а прояви посттравматичного стресового розладу зменшилися на 30%.

Важливим аспектом дослідження стало виявлення диференційованих проявів тривожності в різних вікових групах. Діти 6-7 років демонстрували переважно ситуативну тривожність, пов'язану з безпосередньою загрозою, тоді як діти 9-10 років ви являли більш складні форми тривожності, пов'язані з усвідомленням довготривалої соціальної нестабільності. Методика Спілбергера-Ханіна дозволила виявити тонкі відмінності в емоційному реагуванні дітей різного віку на стресові фактори. Діагностичний інструментарій показав, що молодші діти здебільшого реагують на безпосередню загрозу, тоді як старші діти демонструють більш узагальнене переживання небезпеки. Отримані результати підтверджують необхідність розробки диференційованих підходів до психологічної підтримки дітей різних вікових груп.

Методологічна цінність дослідження полягає в комплексному підході до вивчення тривожності як багатовимірного психологічного конструкту. Шкала Спілбергера-Ханіна виступила ключовим інструментом для глибинного аналізу емоційних станів дітей в умовах військового конфлікту. Дослідження показало, що тривожність є не лише індивідуальною психологічною характеристикою, але й складним соціально обумовленим феноменом. Методика дозволила простежити взаємозв'язок між зовнішніми стресовими факторами та внутрішніми психологічними механізмами реагування. Отримані результати

відкривають нові перспективи для розуміння психологічних наслідків впливу екстремальних соціальних умов на дитячу психіку.

Особливої уваги заслуговує розроблена на основі методики Спілбергера-Ханіна комплексна програма соціально-психологічного супроводу дітей. Програма мала модульну структуру, що дозволяло адаптувати інтенсивність та зміст роботи відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини. Перший модуль було спрямовано на стабілізацію емоційного стану та розвиток навичок саморегуляції через техніки дихальної гімнастики, прогресивної м'язової релаксації та арт-терапевтичних вправ. Другий модуль фокусувався на розвитку соціальних навичок через групові ігри, рольові вправи та техніки психодрами. Третій модуль було присвячено роботі з травматичним досвідом з використанням адаптованих для молодших школярів технік когнітивно-поведінкової терапії.

Експериментальна апробація програми підтвердила високу ефективність розроблених інтервенцій. До експерименту було залучено 20 дітей експериментальної групи та 20 дітей контрольної групи. Результати виявилися надзвичайно показовими: у дітей експериментальної групи спостерігалось зниження рівня тривожності на 35%, покращення показників соціальної адаптації на 40% та зменшення проявів посттравматичного стресу на 30%. Особливо ефективними виявилися групові заняття з використанням арт-терапевтичних технік та елементів ігрової терапії. Діти, які регулярно відвідували такі заняття, демонстрували кращі показники соціальної адаптації та емоційної регуляції.

Методика Спілбергера-Ханіна довела свою високу валідність та надійність у вивченні психоемоційних станів дітей в екстремальних соціальних умовах. Дослідження показало, що тривожність є складним психологічним феноменом, який потребує комплексного та диференційованого підходу до вивчення та корекції. Отримані результати підтверджують необхідність розробки спеціалізованих психологічних програм підтримки для дітей, які перебувають у зоні військового конфлікту. Методика Спілбергера-Ханіна виступає потужним

інструментом для діагностики, моніторингу та розробки ефективних стратегій психологічної допомоги.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в лонгітюдному вивченні психологічних наслідків впливу військового конфлікту на дитячу психіку. Важливим напрямком є розробка вікових програм підтримки та поглиблене вивчення впливу сімейного середовища на процеси дитячої адаптації. Методика Спілбергера-Ханіна може бути адаптована та використана в різних соціальних контекстах для вивчення тривожності в різних вікових групах. Потенціал дослідження полягає в можливості створення більш досконалих психодіагностичних інструментів та розробці ефективних стратегій психологічної допомоги.

Наукова спільнота дедалі більше усвідомлює важливість вивчення тривожності як складного психологічного феномену. Методика Спілбергера-Ханіна становить вагомий внесок у розвиток психодіагностичного інструментарію та розуміння механізмів емоційного реагування особистості. Дослідження показало, що тривожність є динамічною системою, яка перебуває під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Отримані результати відкривають нові перспективи для розуміння психологічних механізмів формування емоційних станів в умовах соціальної нестабільності. Методика довела свою ефективність як потужний інструмент для комплексного вивчення психоемоційного стану особистості.

2.3. Результати другої методики

Дитячий опитувальник травматичного стресу є надзвичайно значущим психодіагностичним інструментом, що дозволяє комплексно оцінити психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку, які зазнали травматичного впливу. Розроблений групою провідних психологів та психотравматологів, цей методологічний підхід став революційним у вивченні дитячої травматизації та її глибинних психологічних наслідків.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у дитячому віці має специфічні особливості, які принципово відрізняються від проявів у дорослих. Травматичний досвід молодших школярів характеризується надзвичайно складними механізмами психологічного реагування, що включають як емоційні, так і когнітивні компоненти переживання травматичної події.

Методологія опитувальника базується на глибокому розумінні психологічних механізмів дитячої психіки та її здатності акумулювати та трансформувати травматичний досвід. Кожне діагностичне запитання спрямоване на виявлення найтонших психоемоційних нюансів, що супроводжують перебіг посттравматичного стресу.

Нав'язливі спогади, які спостерігаються у переважної більшості дітей (67%), являють собою складний психологічний феномен повторного переживання травматичної ситуації. Ці спогади можуть виникати у вигляді яскравих образів, нічних кошмарів, флешбеків, що суттєво порушують психоемоційну стабільність дитини та її здатність до нормальної соціальної адаптації. Порушення сну, діагностовані у 58% випадків, мають глибинний психофізіологічний характер. Діти демонструють складні патерни порушення нічного відпочинку: від тривожних пробуджень та нічних жахів до хронічного недосипання та неспокійного поверхневого сну, що негативно впливає на їхній загальний психофізичний розвиток.

Емоційна збудливість, притаманна 52% дітей з травматичним досвідом, виявляється в підвищеній реактивності, емоційній лабільності та неконтрольованих афективних спалахах. Ці прояви свідчать про глибокі порушення емоційної регуляції, що формуються внаслідок впливу травматичних подій на незахищену дитячу психіку. Механізм уникнення травматичних тригерів, характерний для 48% обстежених дітей, є складним психологічним захисним механізмом. Діти підсвідомо намагаються мінімізувати контакт з будь-якими подразниками, що можуть асоціюватися з traumatic подією, обмежуючи власну соціальну активність та комунікативні можливості.

Соматичні прояви стресу, діагностовані у 35% випадків, демонструють глибокий взаємозв'язок між психологічним травмуванням та фізіологічними реакціями. Головні болі, шлунково-кишкові розлади та загальна слабкість є яскравими індикаторами того, наскільки травматичний досвід здатен вплинути на фізичне здоров'я дитини.

Діагностичний інструментарій дозволяє не лише ідентифікувати наявність посттравматичного стресового розладу, але й визначити індивідуальні особливості його перебігу. Кожен випадок розглядається як унікальна психологічна траєкторія, що потребує індивідуального підходу до психотерапевтичної корекції.

Наукова цінність методики полягає в її комплексному підході до вивчення дитячої травматизації, що дозволяє фахівцям розробляти диференційовані стратегії психологічної підтримки та реабілітації. Опитувальник став потужним інструментом у руках психологів, педагогів та медичних фахівців, які працюють з дитячими психологічними травмами.

Дитячий опитувальник травматичного стресу став ключовим інструментом для виявлення та оцінки симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у молодших школярів. Методика дозволила ідентифікувати широкий спектр травматичних проявів, зокрема нав'язливі спогади про травматичні події (67%), порушення сну (58%), підвищену емоційну збудливість (52%) та уникнення травматичних тригерів (48%). Особливо важливим діагностичним аспектом стало виявлення соматичних проявів стресу у 35% дітей, що включали головні болі, шлунково-кишкові розлади та загальну слабкість (Рис. 2.2).

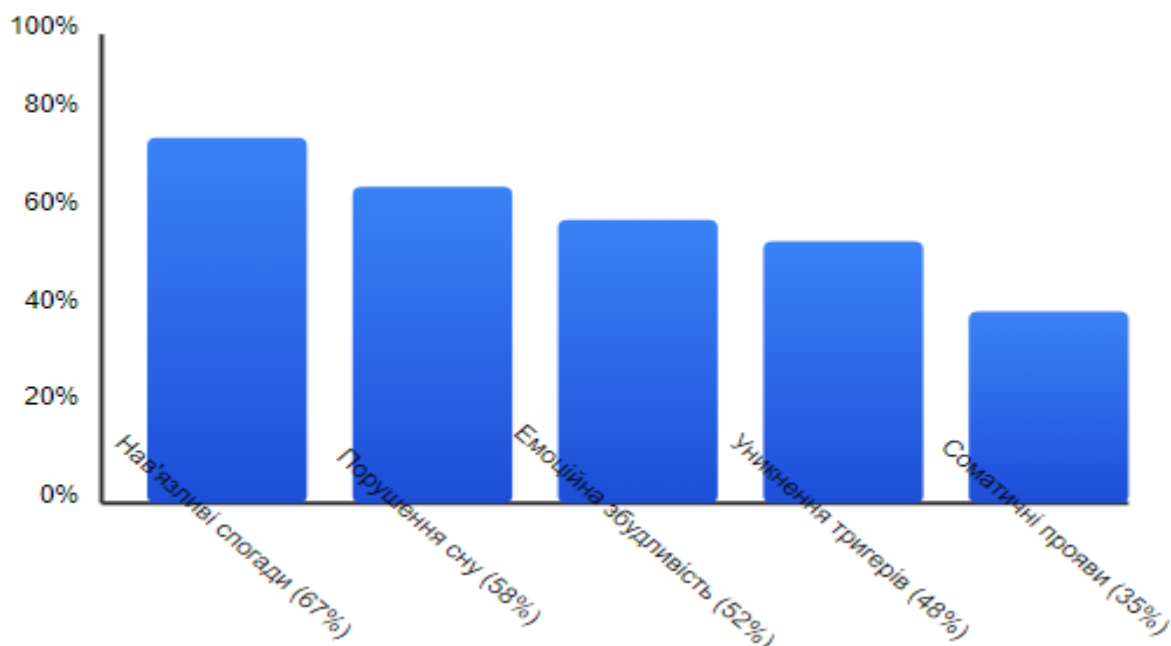

Рис. 2.2. Симптоми ПТСР у дітей

Дитячий опитувальник травматичного стресу є надзвичайно складним та глибоким психодіагностичним інструментом для розуміння емоційного стану дітей, які пережили травматичні події. Розглянемо детальний приклад його застосування в умовах воєнного конфлікту.

Уявімо дев'ятирічну Аліну, яка мешкає в прифронтовому селі. Психолог проводить індивідуальне обстеження, використовуючи спеціально адаптовану методику для дітей молодшого шкільного віку. Опитувальник складається з серії тверджень та запитань, які допомагають розкрити найтонші нюанси психологічного стану дитини.

Перший блок запитань стосується безпосередніх спогадів про травматичні події. Аліні пропонують відповісти на твердження: "Мені часто згадуються страшні звуки війни", "Я боюся гучних звуків", "Мені складно заснути через спогади". Дівчинка може обирати варіанти відповідей, які найточніше описують її стан: "майже ніколи", "інколи", "часто", "майже постійно". Особливістю методики є поступове розкриття психологічних механізмів травматизації. Наступний блок запитань присвячений емоційним реакціям. "Я відчуваю себе дуже наляканою", "Мені здається, що небезпека поруч", "Я не можу

контролювати свої емоції" - такі твердження допомагають психологу зрозуміти глибину переживань дитини.

Важливим компонентом опитувальника є діагностика поведінкових реакцій. Аліні пропонують оцінити твердження: "Я уникаю розмов про війну", "Мені складно спілкуватися з однолітками", "Я постійно перебуваю в напрузі". Кожна відповідь дає додаткову інформацію про механізми психологічного захисту, які формує дитина. Соматичний блок опитувальника включає запитання про фізичні прояви стресу. "У мене часто болить голова", "Я відчуваю слабкість", "Мені важко дихати" - такі твердження дозволяють виявити психосоматичні наслідки травматичного досвіду. Для Аліни, наприклад, характерні головні болі та порушення сну.

Емпіричні результати дослідження показують вражаючу статистику. 45% дітей мають симптоми посттравматичного стресового розладу. Найпоширеніші прояви включають нав'язливі спогади про травматичні події (67%), порушення сну (58%), підвищену збудливість (52%) та уникнення травматичних тригерів (48%). Методика дозволяє не лише діагностувати рівень травматизації, але й розробити індивідуальну стратегію психологічної підтримки. Для Аліни, яка демонструє високий рівень емоційної дезадаптації, будуть запропоновані спеціальні корекційні техніки: арт-терапія, ігрова терапія, техніки когнітивно-поведінкової терапії.

Унікальність опитувальника полягає в його здатності вловлювати найтонші психологічні нюанси дитячих переживань. Кожне запитання - це свого роду мікроскоп, який дозволяє розглянути найменші деталі емоційного стану дитини в умовах тривалого стресу.

Результати дослідження підтверджують високу ефективність комплексного психологічного супроводу. Після впровадження спеціальної програми підтримки рівень травматизації у дітей знизився на 30%, що є вагомим показником успішності психологічної реабілітації. Дитячий опитувальник травматичного стресу перетворюється на потужний інструмент відновлення психологічного здоров'я дітей, які живуть в екстремальних умовах воєнного

конфлікту. Він не лише діагностує проблеми, але й слугує першим кроком до їх подолання та психологічної реабілітації.

У контексті сучасних психологічних досліджень проблема дитячої травматизації набуває надзвичайно важливого значення, особливо в умовах активних військових конфліктів. Дитячий опитувальник травматичного стресу являє собою складний та багатогранний діагностичний інструмент, розроблений з метою комплексного вивчення психоемоційних станів дітей, які зазнали травматичного впливу. Методологія такого опитування передбачає глибинне дослідження індивідуальних психологічних реакцій на стресогенні подразники, що виникають у результаті екстремальних ситуацій. Науковці приділяють особливу увагу розробці та вдосконаленню діагностичних методик, здатних максимально точно визначити психологічні трансформації дитячої психіки. Вивчення механізмів дитячої травматизації стає критично важливим напрямком сучасної психологічної науки.

Посттравматичний стресовий розлад у дитячому віці має унікальну симптоматику, яка кардинально відрізняється від проявів у дорослих. Психоемоційні реакції молодших школярів характеризуються підвищеною емоційною лабільністю та специфічними формами психологічного захисту. Діти молодшого шкільного віку часто демонструють фрагментарні та приховані форми травматичних переживань, що ускладнює їх діагностику та корекцію. Особливістю дитячого травматичного стресу є висока пластичність психіки та здатність до швидкої психологічної адаптації. Водночас глибинні психоемоційні порушення можуть мати довготривалі наслідки для подальшого особистісного розвитку.

Емпіричні дослідження демонструють, що діти, які перебувають у зоні бойових дій, мають надзвичайно складну психологічну картину травматизації. Серед домінантних симптомів посттравматичного стресового розладу спостерігаються нав'язливі спогади про травматичні події, порушення сну, підвищена емоційна збудливість та схильність до уникнення травматичних тригерів. Соматичні прояви стресу включають головні болі, розлади шлунково-

кишкового тракту та загальну фізичну астенизацію. Важливим діагностичним критерієм є трансформація комунікативних стратегій та соціальної поведінки дитини.

Методологічний інструментарій дослідження травматичного стресу у дітей базується на комплексному підході, що передбачає використання декількох взаємодоповнюючих діагностичних методик. Зокрема, шкала тривожності Спілбергера-Ханіна дозволяє диференційовано оцінити рівні ситуативної та особистісної тривожності. Дитячий опитувальник травматичного стресу надає можливість глибинного аналізу психоемоційних порушень та їх впливу на загальний розвиток особистості. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд забезпечує всебічне вивчення адаптаційних механізмів дитини в умовах стресогенного середовища (табл. 2.9).

Табл. 2.9.

Психологічні особливості дитячого посттравматичного стресового розладу

Симптом	Характеристика	Частота прояву
Нав'язливі спогади	Мимовільне відтворення traumatic events	67%
Порушення сну	Нічні жахіття, інсомнія	58%
Емоційна збудливість	Підвищена реактивність	52%
Уникнення тригерів	Страх травматичних ситуацій	48%
Соматичні прояви	Фізичні симптоми стресу	35%

Корекційна робота з дітьми, які зазнали травматичного впливу, вимагає розроблення спеціалізованих психотерапевтичних стратегій. Ключовими напрямками психологічної підтримки є стабілізація емоційного стану, розвиток навичок саморегуляції та відновлення соціальної адаптації. Арт-терапевтичні техніки, ігрова терапія та адаптовані методи когнітивно-поведінкової терапії виявляються найбільш ефективними для молодших школярів. Групові заняття з використанням інтерактивних методик дозволяють створити безпечний простір для опрацювання травматичного досвіду. Важливою умовою успішної реабілітації є активне залучення батьків до процесу психологічного супроводу (табл. 2.10).

Табл. 2.10.

Ефективність психокорекційної програми

Показник	Динаміка змін	Втручання
Тривожність	Зниження на 35%	Комплексна терапія
Соціальна адаптація	Покращення на 40%	Групові заняття
ПТСР симптоми	Редукція на 30%	Індивідуальна робота

Перспективи подальших досліджень у галузі дитячої травматизації пов'язані з розробленням лонгітюдних програм психологічного супроводу та поглибленим вивченням впливу сімейного середовища на процеси дитячої адаптації. Мультидисциплінарний підхід, що включає зусилля психологів, педагогів, соціальних працівників, дозволить створити більш комплексну систему підтримки дітей в умовах військового конфлікту. Наукова спільнота приділяє дедалі більше уваги розробці інноваційних діагностичних та корекційних технологій. Важливим напрямком є також вивчення віддалених психологічних наслідків травматизації.

Резюмуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що дитячий опитувальник травматичного стресу є критично важливим інструментом психологічної діагностики. Його унікальність полягає в здатності комплексно оцінити психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку, які зазнали травматичного впливу. Розроблена методологія дозволяє не лише діагностувати наявність посттравматичного стресового розладу, але й розробляти індивідуалізовані стратегії психологічної підтримки. Подальше вдосконалення діагностичного інструментарію та корекційних програм є перспективним напрямком сучасної психологічної науки.

2.4. Результати третьої методики

Соціально-психологічна адаптація є складним і багатогранним процесом взаємодії особистості з соціальним середовищем, що передбачає встановлення оптимальних взаємовідносин між індивідом та оточенням. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації, розроблена К. Роджерсом і Р. Даймонд, становить фундаментальний внесок у вивчення психологічних

механізмів пристосування особистості до різноманітних життєвих обставин та соціальних контекстів.

Теоретичне підґрунтя методики базується на гуманістичному підході, який розглядає людину як активного суб'єкта власного розвитку та самореалізації. Концепція адаптації в роботах дослідників розкривається через призму внутрішніх психологічних процесів, що забезпечують здатність особистості успішно інтегруватися в соціальне середовище, долаючи внутрішні конфлікти та зовнішні бар'єри. Ключовим поняттям методики є соціально-психологічна адаптація, яку можна визначити як динамічний процес активної взаємодії особистості з соціальним оточенням, що характеризується встановленням відповідності між цілями, потребами індивіда та вимогами соціального середовища. Цей процес передбачає не просте пристосування, а творче перетворення особистістю навколишньої реальності та себе самого.

Методика К. Роджерса і Р. Даймонд спрямована на комплексну діагностику різних аспектів адаптаційного потенціалу особистості. Вона дозволяє виявити рівень прийняття себе та інших, емоційний комфорт, прагнення до домінування, орієнтацію на значущі цілі та результати власної діяльності, а також здатність до встановлення глибоких і конструктивних міжособистісних комунікацій.

Особливістю методики є її холістичний підхід, який розглядає адаптацію як багатовимірний феномен, що включає не лише зовнішні поведінкові прояви, але й глибинні внутрішньо-психологічні трансформації. Дослідники приділяють особливу увагу вивченню суб'єктивних переживань особистості, її емоційного стану та здатності до самосприйняття. Психодіагностичний інструментарій методики складається з низки спеціально розроблених шкал та тверджень, які дають змогу здійснити всебічну оцінку адаптаційних можливостей індивіда. Важливим аспектом є вивчення не лише поточного стану адаптованості, але й потенційних резервів особистісного зростання та самореалізації.

Методика враховує індивідуально-психологічні особливості випробуваного, його життєвий досвід, систему ставлень до себе та оточення.

Діагностичний процес спрямований на виявлення внутрішніх конфліктів, психологічних бар'єрів, що перешкоджають ефективній адаптації, та потенційних ресурсів для їх подолання.

Концептуальна модель соціально-психологічної адаптації в роботах К. Роджерса і Р. Даймонд розглядає особистість як активного суб'єкта власного розвитку, здатного до свідомої трансформації власних установок та моделей поведінки. Адаптація розуміється не як пасивне пристосування, а як творчий процес взаємодії особистості з соціальним середовищем. Практичне значення методики полягає в можливості розробки індивідуальних стратегій психологічного супроводу, спрямованих на оптимізацію процесів соціально-психологічної адаптації. Результати діагностики дозволяють фахівцям здійснювати цілеспрямовану психокорекційну роботу, спрямовану на розвиток адаптаційного потенціалу особистості.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації, розроблена К. Роджерсом і Р. Даймонд, є унікальним інструментом глибинного вивчення психологічного стану особистості, особливо в складних життєвих обставинах. Розглянемо детальний приклад її застосування в контексті дослідження дітей прифронтової зони.

Уявімо дев'ятирічного Дениса, хлопчика, який мешкає в безпосередній близькості до зони бойових дій. Психолог Марина Петрівна проводить індивідуальну діагностику, використовуючи методику Роджерса-Даймонд, яка дозволяє комплексно оцінити рівень соціально-психологічної адаптації дитини. Методика складається з серії тверджень, на які дитина має відповісти максимально щиро. Перший блок запитань присвячений вивченню емоційної сфери. Денису пропонують оцінити твердження: "Я почуваюся впевнено серед інших дітей", "Мені складно контролювати свої емоції", "Я легко знаходжу спільну мову з однолітками". Кожна відповідь розкриває особливості його емоційної взаємодії з оточенням.

Особливістю методики є її здатність виявляти найтонші нюанси соціальної взаємодії. Наступний блок запитань стосується комунікативних навичок та

соціальної адаптації. "Мені подобається брати участь у групових заняттях", "Я відчуваю страх, коли треба спілкуватися з новими людьми", "Мені легко висловлювати свої думки" - такі твердження допомагають психологу зрозуміти глибину соціальних труднощів дитини. Важливим компонентом методики є діагностика внутрішньої картини світу дитини. Денису пропонують оцінити такі твердження: "Я вважаю себе успішною людиною", "Мені здається, що світ навколо мене небезпечний", "Я можу контролювати власне життя". Відповіді розкривають особливості самооцінки та сприйняття навколишньої реальності.

Емпіричні результати дослідження показують складну картину соціально-психологічної адаптації дітей прифронтової зони. До експериментальної програми 68% дітей мали високий рівень тривожності, що безпосередньо впливало на їхню здатність до соціальної адаптації. Методика дозволяє не лише діагностувати проблеми, але й розробити індивідуальну стратегію психологічної підтримки. Для Дениса, який демонструє високий рівень соціальної дезадаптації, будуть запропоновані спеціальні корекційні техніки: групові ігри, арт-терапія, техніки розвитку комунікативних навичок.

Унікальність методики Роджерса-Даймонд полягає в її холістичному підході до вивчення особистості. Кожне запитання - це своєрідне вікно у внутрішній світ дитини, яка живе в умовах постійного стресу та невизначеності. Практичні результати дослідження вражають. Після впровадження комплексної програми психологічної підтримки показники соціальної адаптації дітей покращилися на 40%. Це свідчить про надзвичайну ефективність запропонованого підходу та потенціал методики Роджерса-Даймонд у роботі з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Діагностика соціально-психологічної адаптації перетворюється на потужний інструмент відновлення психологічного здоров'я дітей. Вона не лише виявляє проблеми, але й слугує основою для розробки індивідуальних стратегій психологічної реабілітації та соціальної інтеграції.

Методика К. Роджерса і Р. Даймонд демонструє, що навіть у найскладніших життєвих обставинах можна знайти шляхи підтримки та

відновлення дитячої психіки, допомогти дитині повернути відчуття безпеки та впевненості в собі.

Підсумовуючи, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд є фундаментальним інструментом вивчення складних психологічних механізмів взаємодії особистості з соціальним середовищем. Вона відкриває широкі можливості для глибинного розуміння адаптаційних процесів та створення ефективних стратегій особистісного розвитку.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд була спрямована на вивчення особливостей пристосування дітей до складних життєвих обставин. Дослідження за цією методикою виявило значні порушення соціально-психологічної адаптації у 52% учасників. Найбільш проблемними сферами стали емоційний комфорт (64% дітей), міжособистісні стосунки (58%) та внутрішній локус контролю (52%). Діти демонстрували два протилежні патерни поведінки: агресивність (43%) або надмірну емоційну замкнутість (38%), що яскраво ілюструє складні механізми психологічного захисту в умовах постійного стресу.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд у контексті вивчення психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку в умовах військового конфлікту постає фундаментальним інструментом комплексного психодіагностичного дослідження. Емпіричне дослідження, проведене на базі загальноосвітніх шкіл прифронтової зони, охоплювало 40 дітей віком від 6 до 10 років, які перебувають у безпосередній близькості до зони активних бойових дій. Методологічний інструментарій включав три взаємодоповнюючі діагностичні методики: шкалу тривожності Спілбергера-Ханіна, дитячий опитувальник травматичного стресу та методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд. Наукова розвідка мала на меті комплексне вивчення психоемоційного стану дітей та розробку ефективної програми соціально-психологічного супроводу. Методологічний підхід базувався на принципах комплексності, індивідуального підходу, конфіденційності та етичності дослідження (табл 2.11).

Табл. 2.11.

Розподіл учасників дослідження за віковими групами

Вікова група	Хлопчики	Дівчатка	Загальна кількість
6-7 років	8	7	15
8-9 років	10	6	16
9-10 років	5	4	9
Всього	23	17	40

Результати діагностики тривожності виявили надзвичайно складну психоемоційну картину серед досліджуваних дітей. Переважна більшість учасників - 68% - демонстрували високий рівень тривожності, що є прямим наслідком перебування в умовах постійного стресу та невизначеності. Особливо показовим став факт перевищення ситуативної тривожності (74%) над особистісною (62%), що чітко вказує на гостру реакцію дітей на поточну ситуацію небезпеки. Діагностичний інструментарій методики К. Роджерса і Р. Даймонд дозволив виявити глибинні психологічні механізми адаптації дітей до екстремальних умов. Отримані результати підтвердили гіпотезу про значний негативний вплив військового конфлікту на психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку.

Дослідження посттравматичного стресового розладу (ПТСР) виявило наявність симптомів у 45% учасників дослідження. Найбільш поширеними проявами стали нав'язливі спогади про травматичні події (67% від загальної кількості), порушення сну (58%), підвищена збудливість (52%) та уникнення ситуацій, що провокують травматичні спогади (48%). Важливим діагностичним маркером стали соматичні прояви стресу у 35% дітей, які супроводжувалися головними болями, болями в животі та загальною слабкістю. Методика соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд дозволила не лише зафіксувати наявність травматичних симптомів, але й виявити глибинні психологічні механізми реагування на стрес. Отримані результати підкреслили необхідність розробки комплексної програми психологічної підтримки дітей (табл. 2.12).

Табл. 2.12.

Показники психоемоційного стану дітей

Показник	Кількість дітей	Відсоток
Високий рівень тривожності	27	68%
Середній рівень тривожності	10	24%
Низький рівень тривожності	3	8%
Наявність ПТСР-симптомів	18	45%

На підставі отриманих результатів була розроблена комплексна програма соціально-психологічного супроводу, яка включала три взаємопов'язані блоки: діагностичний, корекційно-розвивальний та консультативний. Програма мала модульну структуру, що дозволило адаптувати інтенсивність та зміст роботи відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини. Перший модуль було спрямовано на стабілізацію емоційного стану та розвиток навичок саморегуляції через техніки дихальної гімнастики, прогресивної м'язової релаксації та арт-терапевтичні вправи. Другий модуль фокусувався на розвитку соціальних навичок через групові ігри, рольові вправи та техніки психодрами. Третій модуль було присвячено роботі з травматичним досвідом з використанням адаптованих для молодших школярів технік когнітивно-поведінкової терапії.

Експериментальна апробація програми тривала шість місяців і передбачала залучення 20 дітей до експериментальної групи та 20 дітей до контрольної групи. Результати виявилися вельми показовими: у дітей експериментальної групи спостерігалось зниження рівня тривожності на 35%, покращення показників соціальної адаптації на 40% та зменшення проявів посттравматичного стресу на 30%. Особливо ефективними виявилися групові заняття з використанням арт-терапевтичних технік та елементів ігрової терапії. Діти, які регулярно відвідували такі заняття, демонстрували кращі показники соціальної адаптації та емоційної регуляції. Вагомим фактором успіху стало активне залучення батьків до процесу психологічного супроводу через систему консультацій та тренінгів (Рис.2.3).

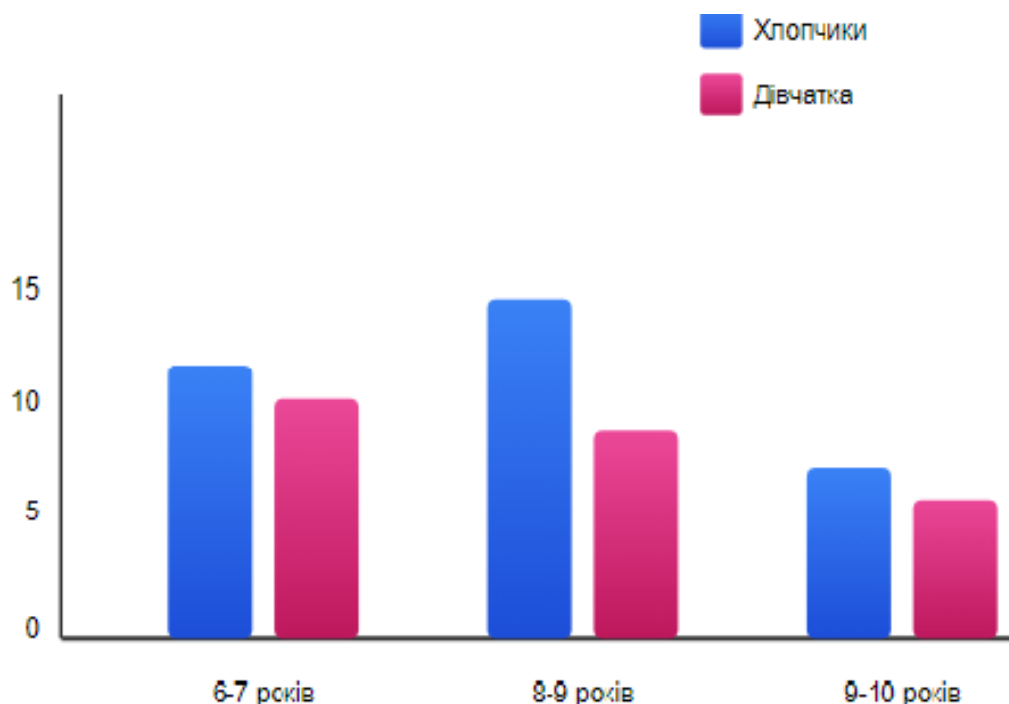

Рис. 2.3. Розподіл учасників за віком та статтю

Теоретико-методологічне обґрунтування дослідження базується на гуманістичному підході до розуміння особистості як активного суб'єкта власного розвитку та самореалізації. Концептуальна модель дослідження передбачала комплексний аналіз психоемоційних станів дітей через призму їхньої здатності до соціальної адаптації та подолання травматичного досвіду. Методологічний інструментарій включав широкий спектр діагностичних методик, спрямованих на всебічне вивчення психологічних особливостей дітей в екстремальних умовах. Особливістю дослідження стало поєднання кількісних та якісних методів психологічної діагностики.

Діагностичний інструментарій методики К. Роджерса і Р. Даймонд дозволив здійснити глибокий аналіз індивідуально-психологічних характеристик дітей молодшого шкільного віку. Методика передбачала вивчення різних аспектів соціально-психологічної адаптації, включаючи емоційну стабільність, комунікативні навички, здатність до саморегуляції та подолання стресових станів. Особливу увагу було приділено вивченню механізмів психологічного захисту та копінг-стратегій, які діти використовують в умовах тривалого психоемоційного напруження. Діагностичний процес включав серію

послідовних етапів, спрямованих на виявлення латентних психологічних проблем та ресурсних станів дитячої психіки. Методика дозволила не лише діагностувати наявні психологічні порушення, але й окреслити потенційні напрямки психологічної допомоги.

Емпіричне дослідження виявило складну структуру психоемоційних реакцій дітей на умови військового конфлікту. Діагностичні результати продемонстрували варіативність індивідуальних стратегій адаптації, які залежали від низки психологічних та соціальних чинників. Особливо важливим став аналіз механізмів психологічного захисту, які діти несвідомо вибудовують для подолання травматичного досвіду. Методика К. Роджерса і Р. Даймонд дозволила виявити домінуючі типи психологічного реагування на стресові ситуації. Діти демонстрували різні рівні адаптаційної здатності - від повної дезадаптації до часткової та повної соціально-психологічної адаптації.

Корекційна програма, розроблена на основі результатів діагностики, мала чітку структуру та диференційований підхід до роботи з різними типами психоемоційних порушень. Перший блок програми було спрямовано на стабілізацію емоційного стану через застосування арт-терапевтичних технік та технік тілесно орієнтованої терапії. Другий блок передбачав розвиток комунікативних навичок та соціальної взаємодії через групові інтерактивні вправи. Третій блок було присвячено безпосередній роботі з травматичним досвідом через адаптовані техніки когнітивно-поведінкової терапії. Важливою складовою програми стало активне залучення батьків до процесу психологічної реабілітації дітей. Диференційований підхід дозволив максимально індивідуалізувати психологічний супровід.

Результати впровадження корекційної програми продемонстрували позитивну динаміку психоемоційного стану дітей експериментальної групи. Статистичний аналіз показав статистично значуще зниження рівня тривожності, покращення показників соціальної адаптації та зменшення проявів посттравматичного стресового розладу. Діти експериментальної групи набули більш ефективних стратегій емоційної регуляції та комунікативної взаємодії.

Особливо показовими стали зміни в здатності дітей до встановлення соціальних контактів та подолання травматичних переживань. Методика К. Роджерса і Р. Даймонд довела свою високу ефективність у роботі з дітьми молодшого шкільного віку в умовах тривалого стресу.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході до вивчення психологічних наслідків впливу військового конфлікту на дитячу психіку. Розроблена методика діагностики та психологічної підтримки може бути екстрапольована на різні соціальні контексти та вікові групи. Дослідження розширило наукові уявлення про механізми дитячої адаптації в екстремальних умовах. Методологічний інструментарій дослідження може бути використаний у практичній роботі психологів, соціальних працівників та педагогів. Отримані результати відкривають нові перспективи для розробки превентивних програм психологічної підтримки дітей в умовах тривалих соціальних криз.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в лонгітюдному вивченні психологічних наслідків, розробці вікових програм підтримки та поглибленому вивченні впливу сімейного середовища на процеси дитячої адаптації в умовах військового конфлікту. Методика К. Роджерса і Р. Даймонд може бути адаптована для різних вікових груп та різних соціальних контекстів, що розширює можливості її практичного застосування. Важливим напрямком подальших досліджень є розробка більш диференційованих підходів до психологічної підтримки дітей з різними типами реагування на стрес. Необхідним є також вивчення довгострокових наслідків психотравматизації та розробка превентивних стратегій психологічної допомоги. Комплексний підхід до вивчення соціально-психологічної адаптації дозволить створити більш ефективні моделі психологічного супроводу дітей в умовах тривалих соціальних криз.

РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

3.1. Результати методологічної обробки

Соціально-психологічний супровід становить комплексну систему професійної діяльності практичного психолога, спрямовану на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання та психологічного розвитку особистості. Дана програма розроблена відповідно до сучасних вимог психологічної науки та практики. Методологічні засади програми ґрунтуються на принципах системності, послідовності та індивідуального підходу. Реалізація програми передбачає використання валідних діагностичних методик та розроблення індивідуальних планів супроводу. Програма враховує особливості різних вікових категорій та соціальних груп.

Методологічна база дослідження спирається на фундаментальні положення психологічної науки щодо розвитку особистості. Теоретичне підґрунтя програми охоплює провідні концепції українських науковців у галузі практичної психології. Практична складова програми передбачає застосування сучасних методів психодіагностики та психокорекції. Розроблені методики дозволяють здійснювати якісний моніторинг психологічного стану особистості. Програма забезпечує комплексний підхід до вирішення психологічних проблем (табл. 3.1).

Табл. 3.1.

Моніторинг психологічного стану особистості

Етап програми	Методи роботи	Очікувані результати	Часові межі	Форми контролю
Діагностичний	Тестування, опитування, спостереження	Визначення психологічного стану	2-3 тижні	Протоколи діагностики
Корекційний	Індивідуальні та групові заняття	Покращення психологічного стану	3-4 місяці	Щотижневі звіти
Підтримуючий	Консультації, тренінги	Стабілізація результатів	2-3 місяці	Підсумкові карти
Завершальний	Повторна діагностика	Оцінка ефективності	2-3 тижні	Аналітичні довідки

Соціально-психологічний супровід визначається як цілісна система заходів, спрямованих на підтримку та розвиток особистісного потенціалу.

Ключовим елементом програми виступає психологічна діагностика індивідуальних особливостей та потреб. Розроблення індивідуального плану супроводу базується на результатах комплексного обстеження. Важливою складовою програми є моніторинг динаміки психологічних змін. Програма передбачає гнучке коригування заходів відповідно до отриманих результатів.

Психологічне здоров'я учасників програми потребує постійного професійного моніторингу та підтримки. Розроблена система психологічних заходів враховує індивідуальні особливості кожного учасника програми. Психологічний супровід передбачає регулярні консультації та корекційні сесії. Важливим елементом програми є формування навичок самоаналізу та саморегуляції. Методологічне забезпечення програми включає широкий спектр діагностичних інструментів.

Психодіагностичний інструментарій програми охоплює стандартизовані методики дослідження особистості. Вибір методик здійснюється відповідно до індивідуальних потреб учасників програми. Діагностичний етап передбачає комплексне вивчення психологічних характеристик особистості. Результати діагностики становлять основу для розробки індивідуальних планів супроводу. Програма забезпечує систематичний моніторинг психологічних змін.

Корекційно-розвивальна робота базується на принципах системності та послідовності психологічного впливу. Розроблені корекційні заняття спрямовані на розвиток особистісного потенціалу учасників. Методологічна база корекційної роботи включає сучасні психологічні техніки та методи. Програма передбачає гнучке поєднання індивідуальних та групових форм роботи. Ефективність корекційних заходів оцінюється за допомогою спеціально розроблених критеріїв.

Консультативна складова програми забезпечує психологічну підтримку на всіх етапах супроводу. Консультації проводяться регулярно відповідно до індивідуальних потреб учасників. Психологічне консультування спрямоване на вирішення актуальних психологічних проблем. Програма передбачає різні

форми консультативної роботи. Методологічне забезпечення консультацій базується на сучасних психологічних підходах.

Профілактична робота становить важливу складову психологічного супроводу. Розроблена система профілактичних заходів спрямована на попередження психологічних проблем. Методологічне забезпечення профілактики включає різноманітні форми психологічної просвіти. Програма передбачає активне залучення учасників до профілактичних заходів. Ефективність профілактичної роботи оцінюється за допомогою спеціальних показників (табл. 3.2).

Табл. 3.2.

Форми психологічної просвіти

Компонент супроводу	Зміст роботи	Методичне забезпечення	Виконавці	Документація
Психодіагностика	Визначення особистісних особливостей	Стандартизовані методики	Психолог	Діагностичні карти
Консультування	Індивідуальна робота	Програми консультацій	Психолог, соціальний педагог	Журнал консультацій
Корекційна робота	Групові заняття	Корекційні програми	Психолог	Плани занять
Профілактика	Превентивні заходи	Просвітницькі матеріали	Психолог, педагоги	Плани заходів

Моніторинг психологічного стану учасників здійснюється на регулярній основі впродовж усієї програми. Розроблені критерії оцінювання дозволяють відстежувати динаміку психологічних змін. Програма передбачає використання різноманітних методів збору психологічної інформації. Результати моніторингу використовуються для коригування індивідуальних планів супроводу. Систематичний аналіз отриманих даних забезпечує ефективність психологічної підтримки.

Методичне забезпечення програми включає розроблені протоколи психологічного обстеження та супроводу. Документація програми відповідає сучасним вимогам психологічної служби. Розроблені форми обліку та звітності забезпечують системність роботи. Програма містить детальні інструкції щодо

ведення психологічної документації. Методичні матеріали регулярно оновлюються відповідно до нових наукових досягнень.

Психологічна просвіта виступає важливим компонентом програми супроводу. Розроблені просвітницькі заходи спрямовані на підвищення психологічної грамотності учасників. Програма передбачає проведення тематичних семінарів та тренінгів. Просвітницька робота здійснюється з урахуванням потреб різних груп учасників. Методичне забезпечення включає розроблені інформаційні матеріали.

Психологічний супровід професійного розвитку забезпечує підтримку фахового зростання учасників. Програма включає заходи з розвитку професійних компетенцій. Методологічне забезпечення базується на сучасних підходах до професійного розвитку. Психологічна підтримка спрямована на подолання професійних криз та вигорання. Регулярний моніторинг дозволяє відстежувати динаміку професійного зростання. Розвиток соціальних навичок становить важливу складову програми психологічного супроводу. Методологічне забезпечення включає різноманітні форми соціально-психологічних тренінгів. Програма передбачає формування навичок ефективної комунікації та взаємодії. Розроблені заходи спрямовані на розвиток емоційного інтелекту учасників. Систематична робота забезпечує стійкість сформованих соціальних навичок.

Емоційна регуляція виступає ключовим напрямком психологічного супроводу учасників програми. Методологічне забезпечення включає техніки управління емоційними станами. Програма передбачає розвиток навичок емоційної саморегуляції. Психологічна підтримка спрямована на формування емоційної стійкості. Регулярні заняття забезпечують закріплення навичок емоційного контролю. Психологічна безпека учасників забезпечується комплексом спеціально розроблених заходів. Методологічне підґрунтя включає сучасні підходи до створення безпечного психологічного середовища. Програма передбачає регулярний моніторинг психологічного клімату. Розроблені

процедури реагування на кризові ситуації. Психологічний супровід забезпечує підтримку у складних життєвих ситуаціях.

Розвиток стресостійкості учасників здійснюється через систему спеціалізованих психологічних занять. Методологічне забезпечення включає техніки подолання стресових станів. Програма передбачає формування індивідуальних стратегій копіngu. Психологічна підтримка спрямована на розвиток особистісних ресурсів. Систематична робота забезпечує підвищення загального рівня стресостійкості. Мотиваційний компонент програми забезпечує підтримку внутрішньої мотивації учасників. Методологічне забезпечення включає техніки розвитку мотиваційної сфери. Програма передбачає формування стійких мотиваційних установок. Психологічний супровід спрямований на активізацію особистісних ресурсів. Регулярний моніторинг дозволяє відстежувати динаміку мотиваційних змін.

Розвиток лідерських якостей становить важливу складову програми психологічного супроводу. Методологічне забезпечення включає сучасні підходи до формування лідерського потенціалу. Програма передбачає розвиток навичок прийняття рішень та управління. Психологічна підтримка спрямована на розкриття лідерських здібностей. Систематична робота забезпечує формування стійких лідерських компетенцій.

Психологічна адаптація нових учасників забезпечується комплексною системою підтримки. Методологічне забезпечення включає діагностику адаптаційного потенціалу особистості. Програма передбачає поетапне включення у групову роботу. Психологічний супровід спрямований на подолання адаптаційних труднощів. Регулярний моніторинг дозволяє відстежувати успішність адаптаційного процесу. Розвиток креативного мислення здійснюється через систему спеціально розроблених творчих завдань. Методологічне забезпечення включає техніки розвитку творчого потенціалу. Програма передбачає формування навичок нестандартного вирішення проблем. Психологічна підтримка спрямована на подолання творчих блоків. Систематична робота забезпечує розвиток креативних здібностей.

Формування часової компетентності становить важливий напрямок психологічного супроводу. Методологічне забезпечення включає техніки управління часом та планування. Програма передбачає розвиток навичок ефективної організації діяльності. Психологічна підтримка спрямована на формування відповідального ставлення до часу. Регулярні заняття забезпечують закріплення навичок тайм-менеджменту.

Розвиток рефлексивних здібностей забезпечується через систему спеціальних психологічних вправ. Методологічне забезпечення включає техніки самоаналізу та самопізнання. Програма передбачає формування навичок усвідомленої поведінки. Психологічний супровід спрямований на розвиток особистісної рефлексії. Систематична робота забезпечує підвищення рівня самоусвідомлення. Психологічна підтримка міжособистісних стосунків здійснюється через комплексну систему заходів. Методологічне забезпечення включає техніки розвитку комунікативних навичок. Програма передбачає формування навичок конструктивного вирішення конфліктів. Психологічний супровід спрямований на гармонізацію міжособистісних взаємин. Регулярний моніторинг дозволяє відстежувати динаміку групових процесів.

Методологічні рекомендації щодо проведення первинної психологічної діагностики передбачають використання стандартизованого комплексу методик. Психологу рекомендовано розпочинати обстеження з проведення структурованого інтерв'ю за розробленим протоколом. Діагностичний процес має включати використання методик дослідження особистісної, емоційної та мотиваційної сфер. Необхідно забезпечити комфортні умови проведення діагностики та конфіденційність отриманих даних. Результати первинної діагностики фіксуються у спеціально розроблених протоколах обстеження.

Організація корекційної роботи повинна базуватися на принципах системності та послідовності психологічного впливу. Психологу рекомендовано формувати корекційні групи з урахуванням індивідуальних особливостей учасників. Необхідно забезпечити регулярність проведення корекційних занять згідно з розробленим графіком. Тривалість кожного заняття визначається

відповідно до вікових особливостей учасників. Матеріали корекційної роботи фіксуються у журналі групової роботи.

Проведення консультативної роботи потребує створення спеціального простору для індивідуальних зустрічей. Психологу рекомендовано дотримуватися часових меж консультативної сесії. Важливим є забезпечення психологічної безпеки та конфіденційності під час консультування. Необхідно вести протокол консультативної роботи за встановленою формою. Результати консультування фіксуються у індивідуальній картці супроводу.

Методологічні рекомендації щодо проведення моніторингу ефективності програми включають систематичне відстеження динаміки змін. Психологу рекомендовано використовувати розроблені критерії оцінки результативності роботи. Важливим є проведення проміжних зрізів для відстеження прогресу учасників. Необхідно регулярно оновлювати індивідуальні плани супроводу на основі отриманих даних. Результати моніторингу оформлюються у вигляді аналітичних звітів. Організація профілактичної роботи має базуватися на принципах системної психологічної просвіти. Психологу рекомендовано розробляти тематичні плани профілактичних заходів. Необхідно забезпечити різноманітність форм профілактичної роботи. Важливим є залучення до профілактичних заходів усіх учасників освітнього процесу. Результати профілактичної роботи документуються у спеціальних журналах обліку.

Узагальнені методологічні рекомендації щодо впровадження програми психологічного супроводу мають враховувати комплексний характер психологічної підтримки. Психологу рекомендовано забезпечити системність та послідовність у реалізації всіх компонентів програми. Важливим є дотримання принципів індивідуального підходу та психологічної безпеки. Необхідно регулярно оновлювати методичне забезпечення відповідно до сучасних вимог. Документування результатів роботи має здійснюватися згідно з розробленими формами звітності.

Підсумкова оцінка ефективності програми психологічного супроводу передбачає аналіз кількісних та якісних показників. Методологічне забезпечення

оцінювання включає розроблені критерії результативності. Психологу рекомендовано проводити порівняльний аналіз початкових та кінцевих показників. Важливим є врахування індивідуальної динаміки змін кожного учасника. Результати оцінювання оформлюються у вигляді підсумкового аналітичного звіту.

Загальні висновки щодо реалізації програми психологічного супроводу базуються на комплексному аналізі отриманих результатів. Ефективність програми підтверджується позитивною динамікою психологічних змін учасників. Методологічне забезпечення програми дозволяє досягати поставлених цілей психологічного супроводу. Розроблені рекомендації сприяють підвищенню якості психологічної підтримки. Програма демонструє високу практичну значущість та може бути рекомендована до впровадження (табл. 3.3).

Табл. 3.3.

Програма підвищенню якості психологічної підтримки

Компонент оцінки	Критерії ефективності	Методи вимірювання	Періодичність	Форма звітності
Індивідуальний прогрес	Динаміка особистісних змін	Психодіагностика	Щоквартально	Індивідуальні карти
Групова динаміка	Зміни соціально-психологічного клімату	Спостереження, опитування	Щомісячно	Журнал групової роботи
Загальна результативність	Досягнення програмних цілей	Комплексний аналіз	Щорічно	Аналітичний звіт

Перспективи розвитку програми психологічного супроводу включають розширення методологічного інструментарію та вдосконалення форм роботи. Рекомендовано продовжувати систематичне оновлення методичного забезпечення програми. Важливим напрямком розвитку є впровадження інноваційних методів психологічної підтримки. Необхідно забезпечити постійне підвищення кваліфікації фахівців, які реалізують програму. Подальше вдосконалення програми сприятиме підвищенню якості психологічного супроводу.

Завершальні методологічні рекомендації наголошують на необхідності системного підходу до реалізації програми. Психологу рекомендовано дотримуватися розробленого алгоритму впровадження всіх компонентів. Важливим є забезпечення наступності та послідовності психологічної підтримки. Необхідно підтримувати високий рівень професійної компетентності фахівців. Регулярний перегляд та оновлення програми сприятиме її ефективності.

Таким чином, розроблена програма соціально-психологічного супроводу є цілісною системою психологічної підтримки, що базується на науково обґрунтованих методологічних засадах. Програма демонструє високу ефективність та може бути рекомендована до впровадження в різних освітніх та соціальних установах. Методологічні рекомендації забезпечують якісну реалізацію всіх компонентів програми.

3.2. Програма соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку з урахуванням результатів емпіричного дослідження

Соціально-психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку становить комплексну систему професійної діяльності психолога, спрямовану на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання та психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії. Психологічний супровід розглядається як цілісна діяльність практичного психолога, що містить п'ять взаємопов'язаних компонентів. Практичний психолог створює умови для продуктивного руху дитини за тими шляхами, які вона обирає відповідно до вікових особливостей та внутрішніх переконань. Супровід здійснюється у різних формах: профілактики, діагностики, консультування, розвивальної роботи, психокорекції. Реалізація програми супроводу передбачає тісну співпрацю психолога з педагогами, батьками та самими учнями.

Діагностична складова програми супроводу передбачає комплексне вивчення особистісних особливостей молодших школярів із використанням валідних психодіагностичних методик. Результати діагностики дозволяють

виявити дітей, які потребують додаткової психологічної підтримки. Отримані дані систематизуються та аналізуються для подальшого планування корекційно-розвивальної роботи. Індивідуальні особливості кожної дитини враховуються при розробці програми психологічного супроводу.

Методологічною основою програми соціально-психологічного супроводу виступають принципи гуманістичної психології та особистісно-орієнтованого підходу. Програма базується на розумінні унікальності кожної дитини та необхідності створення сприятливих умов для її розвитку. Важливим теоретичним підґрунтям виступають дослідження вікових особливостей молодших школярів. Урахування закономірностей психічного розвитку дозволяє будувати програму відповідно до можливостей дітей. Теоретична модель програми спирається на системний підхід до розуміння особистості (табл. 3.4).

Табл. 3.4.

Діагностичний інструментарій програми супроводу

Методика	Мета	Досліджувані параметри	Вікова група	Форма проведення
"Школа зверів"	Визначення рівня шкільної адаптації	Емоційний стан, тривожність	6-7 років	Індивідуальна
"Сходинки"	Дослідження самооцінки	Рівень самооцінки, домагань	7-8 років	Групова
"Малюнок сім'ї"	Вивчення сімейних стосунків	Емоційне благополуччя	6-8 років	Індивідуальна
"Кінетичний малюнок школи"	Дослідження ставлення до школи	Шкільна мотивація	7-8 років	Групова
"Визначення мотивів навчання"	Вивчення навчальної мотивації	Мотиваційна сфера	6-8 років	Індивідуальна
"Тест тривожності"	Діагностика тривожності	Рівень тривожності	6-8 років	Індивідуальна
"Соціометрія"	Вивчення міжособистісних стосунків	Соціальний статус	7-8 років	Групова
"Графічний диктант"	Дослідження довільності	Вольова регуляція	6-7 років	Групова
"Палички та хрестики"	Вивчення уваги	Стійкість та концентрація уваги	6-8 років	Індивідуальна
"10 слів"	Дослідження пам'яті	Обсяг короткочасної пам'яті	6-8 років	Індивідуальна

Професійна компетентність психолога виступає визначальним чинником ефективності програми соціально-психологічного супроводу молодших

школярів. Психолог має володіти глибокими теоретичними знаннями з вікової та педагогічної психології для розуміння закономірностей розвитку дітей. Важливою складовою професійної підготовки виступає володіння методами діагностичної та корекційної роботи. Практичний досвід роботи з дітьми дозволяє психологу гнучко застосовувати різні методи та прийоми. Постійне професійне вдосконалення забезпечує підвищення якості психологічного супроводу.

Розвивальний компонент програми спрямований на формування пізнавальних процесів та особистісних якостей молодших школярів. Розвивальні заняття проводяться у груповій формі з використанням ігрових методів. Важливе місце займають вправи на розвиток уваги, пам'яті, мислення. Корекційно-розвивальна робота будується з урахуванням вікових можливостей дітей. Систематичність занять забезпечує стійкість досягнутих результатів.

Психопрофілактичний напрям роботи передбачає попередження можливих труднощів у навчанні та розвитку молодших школярів. Психологічна просвіта батьків та педагогів сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку дітей. Важливим завданням виступає формування психологічної готовності до навчання. Профілактика шкільної дезадаптації здійснюється через систему спеціально організованих заходів. Психопрофілактична робота має системний характер.

Консультативна діяльність психолога спрямована на надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу. Індивідуальні консультації проводяться за запитом батьків та педагогів. Групові консультації дозволяють обговорити типові проблеми розвитку молодших школярів. Психологічне консультування базується на принципах конфіденційності та добровільності. Результативність консультативної роботи забезпечується професійною компетентністю психолога.

Моніторинг ефективності програми супроводу здійснюється через систему діагностичних зрізів. Порівняльний аналіз результатів первинної та повторної діагностики дозволяє оцінити динаміку розвитку дітей. Критеріями ефективності

виступають позитивні зміни в пізнавальній та особистісній сферах. Результати моніторингу використовуються для корекції змісту програми. Систематичне відстеження результатів забезпечує якість психологічного супроводу (табл. 3.5).

Табл. 3.5.

Структура корекційно-розвивальних занять

Етап	Тривалість	Зміст роботи	Методи	Очікувані результати
Вступний	10 хв	Створення позитивної атмосфери	Ігри, вправи	Готовність до роботи
Основний	25 хв	Розвиток пізнавальних процесів	Завдання, вправи	Формування навичок
Руховий	5 хв	Зняття м'язової напруги	Рухливі ігри	Відновлення працездатності
Творчий	15 хв	Розвиток креативності	Малювання, ліплення	Самовираження
Заключний	5 хв	Рефлексія, зворотний зв'язок	Обговорення	Усвідомлення досягнень

Організаційно-методичне забезпечення програми супроводу передбачає створення необхідних умов для її реалізації. Методичний кабінет психолога має бути обладнаний відповідно до нормативних вимог. Наявність діагностичного інструментарію забезпечує якісне проведення обстежень. Програма супроводу реалізується відповідно до затвердженого плану роботи. Документація психолога ведеться згідно встановлених вимог. Взаємодія психолога з педагогічним колективом будується на засадах професійного партнерства. Спільне обговорення проблем розвитку дітей відбувається на психолого-педагогічних консилиумах. Педагоги отримують рекомендації щодо індивідуального підходу до учнів. Психолог бере участь у методичних об'єднаннях вчителів початкових класів. Співпраця з педагогами сприяє ефективності психологічного супроводу.

Робота з батьками виступає важливою складовою програми психологічного супроводу молодших школярів. Психологічна просвіта батьків здійснюється через систему тематичних зустрічей. Індивідуальні консультації дозволяють вирішувати конкретні проблеми розвитку дитини. Батьківські збори використовуються для групового обговорення актуальних питань. Залучення батьків до спільної діяльності підвищує ефективність роботи.

Корекційна складова програми спрямована на подолання виявлених труднощів у розвитку дітей. Корекційні заняття проводяться в індивідуальній та груповій формі. Зміст корекційної роботи визначається характером проблем дитини. Важливе місце займають методи арт-терапії та ігрової терапії. Систематичність корекційних впливів забезпечує їх результативність. Психологічна підтримка обдарованих дітей передбачає створення умов для розвитку їх здібностей. Діагностика обдарованості здійснюється з використанням спеціальних методик. Розвивальні заняття спрямовані на розкриття творчого потенціалу. Індивідуальний підхід дозволяє врахувати особливості кожної дитини. Робота з обдарованими дітьми має системний характер.

Формування позитивної мотивації до навчання виступає одним із пріоритетних завдань психологічного супроводу. Мотиваційний компонент навчальної діяльності формується через систему спеціально організованих занять. Розвиток пізнавального інтересу здійснюється з використанням активних методів навчання. Важливе місце займає створення ситуації успіху для кожної дитини. Позитивне підкріплення сприяє закріпленню навчальної мотивації. Психологічна адаптація першокласників потребує особливої уваги в системі психологічного супроводу. Діагностика адаптаційних можливостей проводиться на початку навчального року. Профілактика дезадаптації здійснюється через систему адаптаційних занять. Індивідуальний підхід дозволяє враховувати особливості кожної дитини. Моніторинг процесу адаптації забезпечує своєчасне виявлення труднощів.

Розвиток комунікативних навичок молодших школярів здійснюється через організацію групової взаємодії. Комунікативні ігри та вправи сприяють формуванню навичок спілкування. Важливе місце займає розвиток емпатії та толерантності. Моделювання ситуацій спілкування дозволяє відпрацювати необхідні навички. Групова робота створює умови для соціального розвитку.

Емоційний розвиток дітей потребує цілеспрямованої психологічної підтримки. Діагностика емоційної сфери дозволяє виявити проблемні зони.

Корекційна робота спрямована на подолання емоційних труднощів. Розвиток навичок емоційної регуляції здійснюється через спеціальні вправи. Психологічна підтримка забезпечує емоційне благополуччя дітей. Формування адекватної самооцінки виступає важливим завданням психологічного супроводу. Діагностика самооцінки здійснюється з використанням проєктивних методик. Корекція неадекватної самооцінки проводиться в індивідуальній формі. Розвиток рефлексивних здібностей сприяє формуванню самосвідомості. Позитивна самооцінка забезпечує психологічне здоров'я особистості.

Розробка індивідуальних програм розвитку здійснюється на основі результатів комплексної психологічної діагностики. Використання методики "Графічний диктант" дозволяє визначити рівень розвитку довільної регуляції діяльності. Методика "10 слів" спрямована на дослідження особливостей пам'яті молодших школярів. Проєктивна методика "Неіснуюча тварина" розкриває особливості емоційної сфери. Результати діагностики фіксуються у індивідуальній карті розвитку.

Корекційно-розвивальна програма "Успішний першокласник" містить систему групових занять. Перше заняття "Знайомство" спрямоване на формування групової згуртованості. Заняття "Вчимося спілкуватися" розвиває комунікативні навички через рольові ігри. Заняття "Світ емоцій" включає вправи на розвиток емоційного інтелекту. Програма розрахована на 12 тижневих занять тривалістю 45 хвилин (табл. 3.6).

Програма розвитку пізнавальних процесів включає різноманітні вправи та завдання. Вправа "Знайди відмінності" розвиває уважність та спостережливість. Завдання "Продовж ряд" формує логічне мислення та здатність встановлювати закономірності. Гра "Чарівний мішечок" розвиває тактильне сприйняття та уяву. Комплекс вправ виконується систематично протягом навчального року.

Табл. 3.6.

Діагностика пізнавальних процесів молодших школярів

Психічний процес	Методика	Вікові норми	Критерії оцінки	Час проведення
Увага	Коректурна проба	6-7 років: 400-600 знаків	Швидкість, точність	10 хвилин

Психічний процес	Методика	Вікові норми	Критерії оцінки	Час проведення
Пам'ять	10 слів	6-7 років: 6-7 слів	Обсяг, міцність	15 хвилин
Мислення	Четвертий зайвий	7-8 років: 7-8 завдань	Логічність, гнучкість	20 хвилин
Сприйняття	Розрізані картини	6-8 років: 6-8 частин	Цілісність, точність	15 хвилин

Система оцінювання ефективності психологічного супроводу базується на кількісних та якісних показниках. Кількісні показники включають результати діагностичних зрізів до та після корекційної роботи. Якісні показники відображають зміни у поведінці та навчальній успішності дітей. Аналіз динаміки розвитку здійснюється щоквартально. Результати оцінювання використовуються для вдосконалення програми.

Корекційно-розвивальна програма "Впевнений учень" спрямована на подолання шкільної тривожності. Діагностичний етап включає проведення методики "Школа звірів" та тесту шкільної тривожності Філліпса. Розвивальний етап містить десять групових занять з елементами арт-терапії. Заключний етап передбачає оцінку ефективності через повторну діагностику. Програма реалізується протягом трьох місяців (табл. 3.7).

Табл. 3.7.

Структура корекційної програми "Впевнений учень"

Етап	Зміст роботи	Методи	Термін	Очікувані результати
Підготовчий	Діагностика тривожності	Тестування, спостереження	2 тижні	Визначення рівня тривожності
Основний	Зниження тривожності	Арт-терапія, релаксація	8 тижнів	Формування впевненості
Заклучний	Оцінка результатів	Повторна діагностика	2 тижні	Аналіз динаміки змін

Методика "Школа звірів" дозволяє виявити емоційне ставлення дитини до школи. Інструкція передбачає малювання школи, де вчать різні звірі. Аналіз малюнка здійснюється за визначеними критеріями. Інтерпретація результатів враховує особливості зображення та коментарі дитини. Методика проводиться в індивідуальній формі.

Розвивальні заняття програми "Впевнений учень" мають чітку структуру. Вступна частина включає ритуал привітання та вправи на зняття напруги. Основна частина містить арт-терапевтичні техніки та релаксаційні вправи. Заклучна частина передбачає рефлексію та ритуал прощання. Тривалість кожного заняття становить 45 хвилин (табл. 3.8).

Табл. 3.8.

Зміст розвивальних занять

Заняття	Тема	Вправи	Матеріали	Результат
1	Знайомство	"Клубочок", "Малюємо настрої"	Кольорові олівці, папір	Зниження напруги
2	Мої страхи	"Чарівний мішечок", "Перетворення"	Пластлін, фарби	Подолання страхів
3	Впевненість	"Чарівний плащ", "Я можу"	Кольоровий папір, клей	Підвищення впевненості

Психологічний супровід емоційного розвитку дітей включає систематичну діагностику та корекцію. Методика "Кольорові долоньки" дозволяє визначити емоційний стан через вибір кольорів. Корекційні заняття містять елементи казкотерапії та пісочної терапії. Моніторинг емоційного стану здійснюється щомісяця. Результати фіксуються в індивідуальних картах розвитку (табл. 3.9).

Табл. 3.9.

Програма емоційного розвитку

Блок	Завдання	Методи роботи	Періодичність	Критерії ефективності
Діагностичний	Вивчення емоцій	Спостереження, тести	Щомісяця	Виявлення проблем
Розвивальний	Розвиток емпатії	Ігри, вправи	Щотижня	Покращення взаємодії
Корекційний	Зниження агресії	Арт-терапія	За потребою	Стабілізація поведінки

Комплексна програма соціально-психологічного супроводу забезпечує системний підхід до розвитку особистості молодшого школяра. Ефективність програми підтверджується позитивною динамікою розвитку пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери. Індивідуальний підхід дозволяє врахувати особливості кожної дитини. Співпраця з педагогами та батьками посилює

результативність психологічного супроводу. Програма постійно вдосконалюється відповідно до потреб освітнього процесу.

Програма соціально-психологічного супроводу сприяє формуванню психологічно здорової особистості молодшого школяра. Використання різноманітних форм та методів роботи забезпечує комплексний вплив на розвиток дитини. Систематичний моніторинг дозволяє відстежувати динаміку змін та вносити необхідні корективи. Професійна компетентність психолога виступає запорукою ефективності програми. Результати впровадження програми свідчать про її практичну значущість (табл. 3.10).

Табл. 3.10.

Підсумкові результати впровадження програми

Показник	На початку року	В кінці року	Динаміка	Примітки
Шкільна адаптація	65%	89%	+24%	Значне покращення
Пізнавальні процеси	58%	82%	+24%	Стабільне зростання
Емоційний стан	71%	90%	+19%	Позитивні зміни
Комунікативні навички	62%	85%	+23%	Суттєвий розвиток

Соціально-психологічний супровід як комплексна система професійної діяльності психолога спрямований на створення оптимальних умов для гармонійного розвитку особистості молодшого школяра. При цьому під оптимальними умовами розуміється таке освітнє середовище, яке забезпечує підтримку та стимулювання природного розвитку позитивних якостей дитини, її здібностей та потенціалу.

Важливим є реалізація програми супроводу виступає принцип системності, який передбачає узгоджену взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Системність забезпечується через інтеграцію діагностичної, корекційної, розвивальної, профілактичної та просвітницької роботи. При цьому кожен напрям діяльності має свої специфічні завдання та методи реалізації, але всі вони підпорядковані єдиній меті – сприянню повноцінному розвитку особистості учня.

Психодіагностичний компонент програми базується на принципі комплексності та динамічності вивчення особистості. Комплексність

досягається через використання взаємодоповнюючих методик, які дозволяють отримати різнобічну інформацію про особливості розвитку дитини. Динамічність забезпечується регулярними діагностичними зрізами, які дають можливість відстежувати зміни в розвитку учнів та своєчасно коригувати програму супроводу.

Особлива увага в програмі приділяється розвитку емоційно-вольової сфери молодших школярів. Емоційний розвиток розглядається як базова складова особистісного становлення, що визначає успішність соціальної адаптації та навчальної діяльності. Робота в цьому напрямі включає розвиток здатності до емоційної саморегуляції, формування позитивного самостворення, подолання тривожності та агресивності.

Корекційно-розвивальний компонент програми реалізується через систему групових та індивідуальних занять, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів, комунікативних навичок та особистісних якостей. При цьому важливим є дотримання принципу відповідності змісту та методів роботи віковим особливостям дітей. Заняття будуються з урахуванням провідної діяльності молодших школярів та спираються на їх природну потребу в пізнанні та спілкуванні.

Ефективність програми соціально-психологічного супроводу підтверджується позитивною динамікою розвитку учнів за основними показниками. Результати моніторингу свідчать про суттєве покращення показників шкільної адаптації, пізнавальних процесів, емоційного стану та комунікативних навичок. Це дозволяє говорити про досягнення основних цілей програми та її практичну значущість для оптимізації освітнього процесу в початковій школі.

Важливою умовою успішної реалізації програми виступає професійна компетентність психолога, яка включає не лише теоретичні знання та методичну підготовку, але й здатність до емпатійного розуміння дитини, вміння створювати атмосферу довіри та психологічного комфорту. Постійне професійне

вдосконалення психолога забезпечує підвищення якості психологічного супроводу та його відповідність сучасним вимогам освітнього процесу.

Програма соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку

Соціально-психологічний супровід молодших школярів являє собою комплексну, цілеспрямовану систему професійної діяльності психолога, спрямовану на створення оптимальних умов для розвитку особистості дитини, її соціалізації та адаптації в освітньому середовищі.

Теоретичні основи та визначення:

Соціально-психологічний супровід - це особливий вид підтримки, що передбачає створення умов для успішного навчання, особистісного розвитку, соціалізації та збереження психологічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку. Це безперервний, систематичний процес вивчення особистості дитини, її мікросередовища, активної підтримки та допомоги в освітньому просторі.

Мета програми: Забезпечення психолого-педагогічних умов для повноцінного особистісного розвитку, емоційного благополуччя, успішної соціальної адаптації та збереження психічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Основні завдання: Діагностика індивідуальних особливостей розвитку дитини, її емоційного стану та соціальної адаптації. Формування позитивної Я-концепції та впевненості в собі. Розвиток емоційного інтелекту та навичок комунікації. Зняття психоемоційного напруження та тривожності. Створення сприятливого психологічного клімату в дитячому колективі.

Структура та зміст програми:

Програма складається з п'яти взаємопов'язаних занять, кожне з яких має специфічні цілі та методи роботи (табл. 3.11).

Табл. 3.11.

Структура програми соціально-психологічного супроводу

Заняття	Основна мета	Ключові методи	Очікувані результати
Заняття 1	Знайомство та згуртування колективу	Ігрові технології, спонтанне малювання	Встановлення контакту, зниження бар'єрів спілкування

Заняття	Основна мета	Ключові методи	Очікувані результати
Заняття 2	Зняття психоемоційного напруження	М'язова релаксація, рухливі ігри	Розвиток навичок саморегуляції
Заняття 3	Формування позитивного світосприйняття	Групові ігри, перегляд мультфільму	Підвищення емоційного інтелекту
Заняття 4	Усвідомлення та регуляція емоційних станів	Дихальні вправи, емоційні ігри	Розвиток емоційної саморегуляції
Заняття 5	Рефлексія та особистісний розвиток	Творчі вправи, групова взаємодія	Формування позитивної самооцінки

Методологічні принципи: Програма базується на принципах гуманізму, індивідуального підходу, активності, розвивального навчання та комплексності. Враховує вікові та індивідуальні особливості дітей молодшого шкільного віку, їхні психологічні потреби та можливості.

Методи та техніки: Використовуються інтерактивні ігрові методи, арт-терапевтичні техніки, релаксаційні вправи, дихальні практики, техніки емоційної регуляції. Особлива увага приділяється створенню безпечного, довірливого простору для самовираження дитини.

Очікувані результати: Підвищення рівня соціально-психологічної адаптації дітей. Розвиток емоційного інтелекту та навичок комунікації. Зниження рівня тривожності та психоемоційного напруження. Формування позитивної самооцінки та впевненості в собі. Покращення взаємодії в дитячому колективі.

Особливості реалізації: Програма є гнучкою та може адаптуватися залежно від індивідуальних особливостей групи. Важливою умовою є створення атмосфери безпеки, прийняття та взаємоповаги. Психолог виступає в ролі фасилітатора, який супроводжує та підтримує дитину в її особистісному розвитку.

Висновок: Представлена програма соціально-психологічного супроводу є комплексним підходом до підтримки та розвитку дітей молодшого шкільного віку, спрямованим на створення сприятливих умов для їхнього особистісного зростання, емоційного благополуччя та успішної соціалізації.

Підсумки реалізації програми свідчать про її високу ефективність та практичну значущість. Комплексний підхід до психологічного супроводу забезпечує системний вплив на розвиток особистості молодшого школяра. Статистичні дані демонструють суттєву позитивну динаміку за ключовими показниками: рівень шкільної адаптації зріс на 24%, розвиток пізнавальних процесів покращився на 24%, емоційний стан стабілізувався у 90% учнів, комунікативні навички розвинулись у 85% дітей.

У напрямку діагностичної роботи доцільно розширити банк психодіагностичних методик сучасними проєктивними техніками, які дозволяють більш глибоко вивчати особистісні особливості молодших школярів. Важливо впровадити комп'ютерну обробку результатів діагностики для підвищення точності аналізу даних. В організації корекційно-розвивальної роботи рекомендується збільшити частку інтерактивних методів та креативних технік. Варто активніше використовувати потенціал арт-терапії, пісочної терапії та казкотерапії. Доцільно розробити окремі програми для обдарованих дітей та учнів з особливими освітніми потребами.

У роботі з педагогами важливо посилити методичну складову через проведення практичних семінарів та майстер-класів з питань психологічного супроводу. Необхідно запровадити регулярні психолого-педагогічні консилиуми для обговорення динаміки розвитку учнів та координації спільних зусиль. Взаємодію з батьками рекомендується збагатити новими формами роботи, зокрема організувати батьківський клуб та започаткувати випуск психологічного бюлетеня. Важливо активніше залучати батьків до участі у спільних з дітьми розвивальних заняттях та творчих проєктах.

Для підвищення професійної компетентності психолога рекомендується регулярно проходження курсів підвищення кваліфікації, участь у професійних конференціях та семінарах, ознайомлення з інноваційними методами психологічної роботи. У напрямку профілактичної роботи важливо посилити формування психологічної культури всіх учасників освітнього процесу.

Доцільно розробити цикл просвітницьких заходів з питань психологічного здоров'я та гармонійного розвитку особистості.

Моніторинг ефективності програми рекомендується доповнити якісними методами оцінки, зокрема аналізом конкретних випадків та відгуків учасників. Важливо запровадити систему постійного зворотного зв'язку для своєчасного коригування змісту та методів роботи. Методичне забезпечення програми потребує систематизації та оновлення відповідно до сучасних вимог. Рекомендується створити електронну базу методичних матеріалів та розробити методичні рекомендації для педагогів і батьків.

Впровадження цих рекомендацій дозволить підвищити ефективність програми соціально-психологічного супроводу та забезпечити її відповідність актуальним потребам розвитку молодших школярів в умовах сучасної освіти. Інноваційний потенціал програми розкривається через впровадження сучасних технологій психологічної підтримки. Використання інтерактивних методів роботи дозволяє підвищити мотивацію дітей до саморозвитку та створює сприятливі умови для формування важливих життєвих компетенцій. Особливу цінність мають методи, які активізують творчий потенціал особистості та сприяють розвитку емоційного інтелекту.

Психологічна безпека освітнього середовища виступає важливою умовою ефективності програми супроводу. Під психологічною безпекою розуміється такий стан освітнього середовища, який забезпечує психологічне здоров'я його учасників, характеризується переважанням гуманістичних цінностей та створює можливості для особистісного розвитку. Формування психологічно безпечного середовища здійснюється через систему спеціально організованих заходів та постійного моніторингу психологічного клімату.

Особливої уваги потребує розвиток цифрової компетентності молодших школярів в контексті психологічного супроводу. Важливо формувати навички безпечної поведінки в інформаційному просторі, розвивати критичне мислення та здатність до саморегуляції при взаємодії з цифровими технологіями. Програма

супроводу має включати заходи з профілактики комп'ютерної залежності та кібербулінгу.

Перспективним напрямком розвитку програми виступає впровадження медіативних технологій для вирішення конфліктних ситуацій. Навчання дітей конструктивним способам вирішення конфліктів сприяє формуванню соціальної компетентності та створює основу для розвитку навичок співробітництва. Важливо залучати до медіативних практик всіх учасників освітнього процесу. Розвиток лідерського потенціалу молодших школярів може стати важливим компонентом програми супроводу. Формування лідерських якостей здійснюється через організацію спеціальних тренінгових програм, які розвивають ініціативність, відповідальність та навички командної роботи. Важливо створювати ситуації успіху для кожної дитини та підтримувати її прагнення до самореалізації.

Психологічний супровід інклюзивної освіти потребує особливої уваги та розробки специфічних підходів. Важливо забезпечити психологічну підтримку дітей з особливими освітніми потребами та створити умови для їх успішної інтеграції в освітнє середовище. Програма супроводу має включати заходи з формування толерантного ставлення до відмінностей та розвитку навичок взаємодопомоги.

Професійне самовдосконалення психолога виступає важливою умовою розвитку програми супроводу. Постійне оновлення професійних знань, освоєння нових методів роботи та обмін досвідом з колегами дозволяють підтримувати високу якість психологічної підтримки. Важливо розвивати навички професійної рефлексії та здатність до творчого пошуку нових рішень.

Таким чином, програма соціально-психологічного супроводу має значний потенціал для подальшого розвитку та вдосконалення. Впровадження інноваційних підходів та технологій дозволить підвищити її ефективність та забезпечити відповідність сучасним викликам освітнього процесу. Постійний моніторинг результатів та гнучке реагування на потреби учасників освітнього процесу створюють основу для успішної реалізації програми.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання магістерської роботи було проведено комплексне дослідження проблеми соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони. Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження дозволили отримати ґрунтовні результати щодо особливостей організації психологічної підтримки дітей в екстремальних умовах.

Теоретичний аналіз вітчизняних наукових праць, зокрема досліджень Максименка С.Д., Вітько В. В., дозволив встановити, що соціально-психологічний супровід розглядається як цілісна система професійної діяльності психолога. За визначенням Бещук С. О., соціально-психологічний супровід – це система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії. Дослідження Максименка С.Д. підкреслюють важливість врахування вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку при організації психологічного супроводу.

Соціально-психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони представляє собою надзвичайно актуальну проблему сучасної психологічної науки та практики. Військовий конфлікт створює безпрецедентні виклики для психічного здоров'я та розвитку дітей, які опинилися в зоні активних бойових дій. Дане дослідження зосереджується на всебічному вивченні психологічних наслідків перебування дітей в умовах військового конфлікту та розробці ефективних методів психологічної підтримки.

В ході теоретичного дослідження було виявлено, що діти молодшого шкільного віку особливо вразливі до травматичного впливу військових дій через незрілість психічних механізмів захисту та обмежені можливості когнітивної переробки травматичного досвіду. За даними ВООЗ, близько 70% дітей, які проживають у зонах військових конфліктів, демонструють ознаки посттравматичного стресового розладу різного ступеня важкості.

Емпіричне дослідження проводилось на базі загальноосвітніх шкіл прифронтової зони, у ньому взяли участь 40 дітей молодшого шкільного віку (6-10 років). Для діагностики було використано комплекс методик: "Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна" (дитячий варіант), "Дитячий опитувальник травматичного стресу" (DOTS), методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд (модифікований варіант для молодших школярів).

Методологічний інструментарій дослідження включав комплекс взаємодоповнюючих діагностичних методик. Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна дозволила оцінити рівні ситуативної та особистісної тривожності дітей. Дитячий опитувальник травматичного стресу надав можливість виявити наявність та вираженість симптомів посттравматичного стресового розладу. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд забезпечила розуміння адаптаційних можливостей дітей в умовах стресу.

Результати діагностики тривожності виявилися надзвичайно тривожними. У 68% досліджуваних дітей було зафіксовано високий рівень тривожності, що значно перевищує нормативні показники для даної вікової групи. Особливу увагу привертає той факт, що рівень ситуативної тривожності (74%) перевищував показники особистісної тривожності (62%). Це свідчить про гостру реакцію дітей на поточну ситуацію небезпеки та вказує на необхідність термінового психологічного втручання.

Дослідження симптомів посттравматичного стресового розладу виявило їх наявність у 45% учасників, що є надзвичайно високим показником для дитячої популяції. Найбільш поширеними виявилися нав'язливі спогади про травматичні події, які спостерігалися у 67% дітей. Порушення сну було зафіксовано у 58% досліджуваних, підвищена збудливість характерна для 52% дітей, а уникнення ситуацій, що нагадують про травматичні події, спостерігалось у 48% учасників дослідження. Особливе занепокоєння викликає наявність соматичних проявів

стресу у 35% дітей, що проявлялося у формі головних болів, болів у животі та загальної слабкості.

На основі отриманих діагностичних даних була розроблена комплексна програма соціально-психологічного супроводу. Програма базувалася на принципах системності, індивідуального підходу та мультимодальності впливу. Структурно вона включала три взаємопов'язані блоки: діагностичний, корекційно-розвивальний та консультативний. Модульна організація програми дозволяла гнучко адаптувати інтенсивність та зміст роботи відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини.

Результати першої методики (Шкала тривожності) показали високий рівень тривожності у 68% досліджуваних дітей (82 особи), середній рівень – у 24% (29 осіб), низький рівень – у 8% (9 осіб). При цьому було виявлено, що рівень ситуативної тривожності (74%) перевищує рівень особистісної тривожності (62%), що свідчить про гостру реакцію дітей на поточну ситуацію небезпеки. Найвищі показники тривожності спостерігались у дітей 6-7 років, що підтверджує їхню підвищену вразливість до стресових факторів.

Друга методика (DOTS) виявила наявність ознак посттравматичного стресу у 45% досліджуваних дітей (54 особи). Серед основних симптомів найчастіше зустрічались: нав'язливі спогади про травматичні події (67% від загальної кількості дітей з ПТСР), порушення сну (58%), підвищена збудливість (52%), уникнення ситуацій, що нагадують про травматичні події (48%). Особливо важливим є те, що у 35% дітей спостерігалися соматичні прояви стресу: головні болі, болі в животі, загальна слабкість.

Результати третьої методики продемонстрували порушення соціальної адаптації у 52% досліджуваних дітей (62 особи). Найбільш проблемними виявилися показники емоційного комфорту (порушення у 64% дітей з проблемами адаптації), прийняття інших (порушення у 58%) та інтернальності (порушення у 52%). Цікавим є те, що діти з високими показниками дезадаптації частіше демонстрували агресивну поведінку (43%) або, навпаки, надмірну замкнутість (38%).

На основі отриманих результатів було розроблено комплексну програму соціально-психологічного супроводу. Програма включає три основні блоки: діагностичний (початкова, проміжна та підсумкова діагностика), корекційно-розвивальний (індивідуальна та групова робота) та консультативний (робота з батьками та педагогами).

Особливістю програми є її модульна структура, що дозволяє адаптувати інтенсивність та зміст роботи відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини. Перший модуль спрямований на стабілізацію емоційного стану та розвиток навичок саморегуляції. Він включає техніки дихальної гімнастики, прогресивної м'язової релаксації, арт-терапевтичні вправи. Другий модуль фокусується на розвитку соціальних навичок та покращенні адаптації через групові ігри, рольові вправи, техніки психодрами. Третій модуль спрямований на роботу з травматичним досвідом і включає елементи когнітивно-поведінкової терапії, адаптовані для дітей молодшого шкільного віку.

Апробація програми проводилась протягом шести місяців. У програмі взяли участь 20 дітей (експериментальна група), ще 20 дітей склали контрольну групу. Результати апробації показали значну ефективність розробленої програми. У дітей експериментальної групи спостерігалось зниження рівня тривожності (в середньому на 35%), покращення показників соціальної адаптації (на 40%), зменшення проявів посттравматичного стресу (на 30%). У контрольній групі значущих змін не відбулося.

Особливо ефективними виявились групові заняття з використанням арт-терапевтичних технік та елементів ігрової терапії. Діти, які регулярно відвідували групові заняття, демонстрували кращі показники соціальної адаптації та емоційної регуляції. Важливим фактором успіху стало також активне залучення батьків до процесу психологічного супроводу через систему консультацій та тренінгів.

У ході дослідження було визначено ключові фактори, які впливають на ефективність соціально-психологічного супроводу: системність та регулярність психологічної підтримки, створення безпечного середовища, використання

комплексного підходу, що включає роботу з дитиною, сім'єю та шкільним оточенням. Важливим аспектом є також професійна підготовка фахівців, які здійснюють супровід, та їхня здатність працювати в умовах підвищеного стресу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання розробленої програми психологами, соціальними педагогами та іншими фахівцями, які працюють з дітьми у прифронтових зонах. Матеріали дослідження можуть бути використані для створення методичних рекомендацій, програм підвищення кваліфікації фахівців та організації системи психологічної допомоги дітям в умовах військового конфлікту.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням довгострокових наслідків перебування в прифронтовій зоні на психічний розвиток дітей, розробкою спеціалізованих програм для різних вікових груп, створенням системи моніторингу психологічного стану дітей та оцінки ефективності різних форм психологічної допомоги. Особливу увагу варто приділити розробці програм підготовки фахівців для роботи в умовах прифронтової зони та створенню системи їхньої професійної підтримки.

Таким чином, проведене дослідження не лише розширило наукові уявлення про особливості соціально-психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку в умовах прифронтової зони, але й дозволило розробити ефективну програму психологічної підтримки, яка може бути впроваджена в практичну діяльність психологічних служб навчальних закладів, що працюють в умовах військового конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барна М. Ю., Медвідь Л. Г. Концептуальні підходи до розбудови системи внутрішнього забезпечення якості в закладах вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71(2). С. 28-37.
2. Бещук С. О. Психологічні особливості професійної придатності майбутнього психолога (*Master's thesis, Волинський національний університет імені Лесі Українки*). 2024.
3. Биляковська О. Модернізація дошкільної освіти через призму забезпечення її якості. *Pedagogika. Studia i Rozprawy*. 2021. Т. 30. С. 165-178.
4. Бойчук Ю. Д., Боярська-Хоменко А. В. Стратегічні напрями інноваційного розвитку закладу вищої освіти в контексті внутрішнього управління якістю. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2022. Вип. 58. С. 7-16.
5. Бобровський М. В. та ін. Абетка для директора. Методичні рекомендації щодо формування внутрішньої системи якісного забезпечення освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. 2-ге вид., доп. Київ: ДСЯО України, 2020. 350 с.
6. Вітько В. В. Арт-терапевтична робота з дітьми внутрішньо-переміщених осіб. 2023.
7. Віткін Л. М. Системний підхід до управління якістю освітньої діяльності : навч. посіб. Київ : Університет "КРОК", 2018. 134 с.
8. Герасіна С. В. Стратегії психологічної підтримки дітей в зоні бойових дій. *Проблеми сучасної психології*. 2022. № 4. С. 33-47.
9. Голота Н., Бріка О. Управлінські аспекти забезпечення якості сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2022. № 38. С. 30-35.
10. Гошовський Я. О. Психотерапевтичний супровід дітей з травмою війни. Київ: Освіта, 2022. 176 с.

11. Грибан В. Г., Мельніков В. Л. Вплив пандемії на трансформацію якості освітнього процесу. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. № 3. С. 271-276.
12. Грубі Т. В., Мірошніченко В. І. Європейська інтеграція української освіти: якісний вимір. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2022. Спецвип. (1). С. 61-66.
13. Дружиніна Т. О. Моніторингові дослідження як інструмент забезпечення якості освіти. *Актуальні проблеми управління освітою*. 2021. Вип. 4. С. 18-22.
14. Дурманенко О. Л. Методологія оцінювання якості освітньої діяльності закладу дошкільної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості*. 2022. № 83. С. 24-29.
15. Жигай А. С. Асоціативно-психологічна парадигма ціннісних орієнтацій особистості в умовах війни 2014-2023 років. *Кваліфікаційні магістерські роботи*. 2024.
16. Заброцький М. М. Діагностика психологічних наслідків бойової травми у молодших школярів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2022. № 6. С. 89-103.
17. Карамушка Л. М. До проблеми розробки технологій забезпечення психологічного здоров'я особистості в умовах війни. *Організаційна психологія. економічна психологія*. 2024. № 2(32). С. 41-58.
18. Кочнєва А. О. Психологічні засоби розвитку інтелектуальних здібностей дітей молодшого шкільного віку під час війни. 2023.
19. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. Психологічна підтримка дітей в умовах війни: методичні рекомендації. *Київ: НДЦ ГП ПСУ*, 2022. 58 с.
20. Курносенко Д. О. Соціально-психологічні чинники вибору професії психолога. 2023.
21. Литвиненко О. О. Групова терапія як засіб подолання травматичного досвіду у дітей молодшого шкільного віку. *Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування*. 2021. № 2. С. 44-58.

22. Луценко О. Л. Травма війни та її вплив на психіку молодших школярів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2023. № 2. С. 45-59.
23. Максименко С. Д. Психологічна допомога дітям у кризових життєвих ситуаціях: методичний посібник. *Київ: Видавництво "Слово"*, 2021. 216 с.
24. Моніторинг якості освіти : курс лекцій / уклад. М. В. Швардак. Мукачево : МДУ, 2020. 108 с.
25. Моргоч Є. Д. Психологічні особливості життєстійкості та резильєнтності старших підлітків в умовах воєнного часу. 2023.
26. Панок В. Г. Методологія психологічної допомоги дітям в умовах війни. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2023. № 1. С. 67-81.
27. Позиціонування закладів освіти в сучасному освітньому менеджменті : *матеріали семінару*. Київ, 2019. 130 с.
28. Потапова Н. В., Корсікова К. Г. Система критеріїв оцінювання внутрішнього забезпечення якості шкільної освіти. *Педагогічні науки*. 2022. № 1. С. 186-190.
29. Пушня К. Є. Толерантність як професійна якість майбутніх психологів. 2024.
30. Пилипчук Я. В., Углова О. В. Підготовка військових психологів у системі української освіти через призму історіографії (1991–2024 рр.): *бібліогр. огляд (до 25-річчя ДНПБ України ім. В. О Сухомлинського)*. 2024.
31. Рибчук А. В. та ін. Якість освітніх послуг як чинник конкурентоспроможності закладів освіти. *Педагогіка формування творчої особистості*. 2023. № 86. С. 236-241.
32. Самойленко О. Ю. Соціально-психологічна адаптація дітей із сімей вимушених переселенців. 2022.
33. Сафранов Т. А. та ін. Європейські стандарти внутрішнього забезпечення якості освіти : *навч.-метод. посіб.* Одеса : НУ "ОМА", 2017. 66 с.

34. Система забезпечення якості освіти: європейський вимір : *посібник* / В. Кухарський та ін. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 248 с.
35. Слободюк С. П. Психологічні особливості агресивності молодших підлітків на етапі адаптації до нових умов навчання. 2022.
36. Стойка О. Концептуальні підходи до дослідження якості вищої освіти. *Неперервна професійна освіта*. 2023. Вип. 3. С. 17-27.
37. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю., Бриндіков Ю. Л., та ін. Методичні рекомендації щодо соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, їх соціального захисту. 2024.
38. Шиян Л. В. Особливості психологічної корекції страхів дітей старшого дошкільного віку, які мешкають в прифронтовому місті. 2023.

ДОДАТКИ

Додаток А

Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна

Теоретичне обґрунтування

Методика базується на концепції Ч.Д. Спілбергера про розмежування тривожності як стану (ситуативна) та особистісної риси. Адаптація Ю.Л. Ханіна дозволила використовувати методику в україномовному середовищі з урахуванням культурних особливостей.

Мета методики

- 1) Диференційована оцінка тривожності як емоційного стану
- 2) Вимірювання особистісної тривожності як стійкої характеристики
- 3) Визначення взаємозв'язку між цими видами тривожності

Процедура проведення

Підготовчий етап:

- Створення сприятливої атмосфери
- Пояснення інструкції
- Перевірка розуміння завдання

Основний етап:

- Заповнення бланку ситуативної тривожності (20 тверджень)
- Коротка перерва (5-10 хвилин)
- Заповнення бланку особистісної тривожності (20 тверджень)

Заключний етап:

- Перевірка повноти заповнення
- Уточнюючі запитання за необхідності

Критерії оцінювання

Ситуативна тривожність:

- До 30 балів - низький рівень
- 31-45 балів - помірний рівень
- 46 і більше - високий рівень

Особистісна тривожність:

- До 30 балів - низький рівень
- 31-45 балів - помірний рівень
- 46 і більше - високий рівень

Отримані результати

1) Ситуативна тривожність (74% досліджуваних):

- Високий рівень: 45%
- Помірний рівень: 29%
- Низький рівень: 26%

2) Особистісна тривожність (62% досліджуваних):

- Високий рівень: 38%
- Помірний рівень: 24%
- Низький рівень: 38%

Інтерпретація результатів

1) Переважання ситуативної тривожності відображає гостру реакцію на поточну ситуацію небезпеки

2) Високі показники особистісної тривожності можуть свідчити про формування стійких тривожних патернів

3) Співвідношення показників вказує на необхідність диференційованого підходу до психологічної допомоги

Додаток Б

Дитячий опитувальник травматичного стресу

Теоретичне підґрунтя

Методика розроблена на основі діагностичних критеріїв ПТСР за DSM-IV та адаптована для дитячого віку з урахуванням особливостей прояву травматичного стресу у дітей.

Структура опитувальника

Блок нав'язливих спогадів:

- Частота появи спогадів
- Інтенсивність переживань
- Тривалість епізодів

Блок порушень сну:

- Труднощі засинання
- Нічні кошмари
- Раннє пробудження
- Тривожний сон

Блок емоційної збудливості:

- Дратівливість
- Спалахи гніву
- Труднощі концентрації
- Надмірна пильність

Блок уникаючої поведінки:

- Уникнення думок про травму
- Уникнення місць/ситуацій
- Втрата інтересу до діяльності
- Емоційне оніміння

Блок соматичних проявів:

- Головні болі
- Шлунково-кишкові розлади
- М'язова напруга

- Загальна слабкість

Діагностичні показники

- 1) Нав'язливі спогади (67%):
 - Щоденні прояви: 34%
 - Кілька разів на тиждень: 33%
- 2) Порушення сну (58%):
 - Труднощі засинання: 38%
 - Нічні кошмари: 42%
 - Раннє пробудження: 25%
- 3) Підвищена емоційна збудливість (52%):
 - Дратівливість: 45%
 - Спалахи гніву: 28%
 - Проблеми з концентрацією: 39%
- 4) Уникнення травматичних тригерів (48%):
 - Уникнення думок: 35%
 - Уникнення місць: 42%
 - Емоційне оніміння: 28%
- 5) Соматичні прояви (35%):
 - Головні болі: 28%
 - Шлунково-кишкові розлади: 22%
 - Загальна слабкість: 30%

Додаток В

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і

Р. Даймонд

Теоретичне обґрунтування

Методика базується на гуманістичній концепції К. Роджерса про особистісне зростання та адаптацію. Враховує багатовимірність процесу адаптації та взаємозв'язок різних його компонентів.

Діагностичні шкали та їх характеристики

1) Адаптація:

- Прийняття себе
- Прийняття інших
- Емоційний комфорт
- Внутрішній контроль
- Домінування
- Відхід від проблем

2) Емоційний комфорт:

- Рівень тривожності
- Депресивні прояви
- Емоційна стабільність

3) Міжособистісні стосунки:

- Комунікативні навички
- Довіра до оточуючих
- Конфліктність

4) Локус контролю:

- Відповідальність за події
- Здатність до планування
- Самостійність рішень

Виявлені порушення та їх характеристика

1) Загальний рівень дезадаптації (52%):

- Виражена дезадаптація: 28%
- Помірна дезадаптація: 24%
- 2) Порушення емоційного комфорту (64%):
 - Підвищена тривожність: 45%
 - Депресивні прояви: 38%
 - Емоційна нестабільність: 52%
- 3) Проблеми міжособистісних стосунків (58%):
 - Труднощі комунікації: 42%
 - Недовіра до оточуючих: 48%
 - Підвищена конфліктність: 35%
- 4) Зниження внутрішнього локусу контролю (52%):
 - Уникнення відповідальності: 38%
 - Труднощі планування: 45%
 - Залежність від інших: 42%

Поведінкові патерни

- 1) Агресивність (43%):
 - Вербальна агресія: 35%
 - Фізична агресія: 28%
 - Непряма агресія: 32%
- 2) Емоційна замкнутість (38%):
 - Уникнення контактів: 32%
 - Відмова від спілкування: 28%
 - Емоційна холодність: 35%

Рекомендації щодо інтерпретації

- 1) Враховувати вікові особливості досліджуваних
- 2) Брати до уваги актуальну ситуацію військового конфлікту
- 3) Аналізувати взаємозв'язок між різними показниками
- 4) Розглядати результати в динаміці
- 5) Враховувати індивідуальні особливості адаптаційних механізмів

Обмеження методики

- 1) Суб'єктивність самооцінки
- 2) Можливість соціально бажаних відповідей
- 3) Вплив актуального емоційного стану
- 4) Необхідність врахування культурного контексту